

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Åsa Eriksson

Umgänge i den sociala barnvården

Examensarbete
20 poäng

Titti Mattsson

Familjerätt

HT 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Presentation av ämnet	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Metod	5
1.4 Disposition	5
1.5 Avgränsningar	5
2 SEMANTISK DEFINITION	6
2.1 Umgänge enligt SoL och LVU	6
2.2 Umgänge enligt FB	8
2.3 Analys av problembilden	9
3 UMGÄNGE I DEN SOCIALA BARNAVÅRDEN	11
3.1 Socialtjänstlagen	11
3.2 Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga	12
3.3 Socialtjänstförordningen	15
3.4 Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.	16
3.5 Förenta Nationernas konvention om barns rättigheter	17
3.6 Sammanfattning och kommentarer	18
4 FAKTORER SOM PÅVERKAR BESLUT OM UMGÄNGE	21
4.1 Barnets bästa	21
4.2 Barnets behov	22
4.2.1 Barnets behov av umgänge	24
4.3 Barnets vilja och rätt att komma till tals	25

4.4	Val av placering	27
4.4.1	Familjehem	28
4.4.1.1	Anhörigplacering	29
4.4.1.2	Överflyttning av vårdnaden	30
4.4.2	Hem för vård eller boende	30
4.4.3	Hem för särskilt noggrann tillsyn	31
4.4.4	Närhetsprincipen	31
4.5	Sammanfattning och kommentarer	33
5	DE YTTRE RAMARNA FÖR UMGÄNGE	37
5.1	Fysiskt umgänge	37
5.2	Kontaktperson	38
5.3	Brev- och telefonkontakt	38
5.4	Vem omfattas av umgänge?	41
5.5	Begränsningar	42
5.5.1	För vem gäller begränsningarna?	43
5.5.2	Besöksförbud	44
5.5.3	Brev- och telefonkontakt	44
5.5.4	Hemlig vistelseort	45
5.5.5	Förbud att tala på eget språk	45
5.5.6	Flyttningsförbud	46
5.6	Sammanfattning och kommentarer	48
6	EMPIRISK UNDERSÖKNING AV KAMMARRÄTTSDOMAR	50
6.1	Materialet	50
6.2	Placering	51
6.3	Umgänge	51
6.3.1	Institution	51
6.3.2	Familjehem	52
6.3.2.1	Hemlig vistelseort	54
6.3.2.2	Anhörigplacering	55
6.4	Sammanfattning och kommentarer	55
7	ANALYS OCH SLUTSATSER	57
7.1	Semantisk definition	57
7.2	Definitionen i lagstiftningen	57
7.3	Definitionen i gällande rätt	59
7.4	Sammanfattning	61

BILAGA A	62
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	63
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	65

Sammanfattning

Förevarande examensarbete behandlar problematiken med det oklara begreppet umgänge i den sociala barnvården. Definitionen av umgänge förutsätts ofta vara självklar, och då med en hänvisning till den privaträttsliga regleringen i FB. Detta kan skapa problem då SoL och LVU är skyddslagar som ska skydda barns och ungas särskilda behov av trygghet och omsorg. För att utreda begreppet umgänge är frågeställningarna; hur definieras/konstrueras umgänge semantiskt, i lagstiftningen och i rättstillämpningen. Arbetet utförs genom studerande av de gängse rättskällorna och genom en empirisk undersökning av 131 domar från kammarrätterna som avgjorts under åren 2001, 2002 och 2003 och som rör umgänge.

Den semantiska definitionen av umgänge i vanliga uppslagsverk är *att umgås, att (regelbundet) vara tillsammans som vänner eller besöka varandra som gäster* med synonymerna *samvaro* och *sällskap*. Definitionen av umgänge i juridiska uppslagsverk är i den mån begreppet är omnämnt *den rätt barnet har att få umgås med en förälder det inte bor tillsammans med*. Alla hänvisningar som finns relaterar till bestämmelser i FB vilket ter sig något märkligt. Umgänge mellan barn och föräldrar där barnet är placerat utanför det egna hemmet kan ej likställas med umgänge för barn som lever åtskilda från en förälder på grund av separation mellan föräldrarna. Detta poängteras i Socialstyrelsens allmänna råd för tillämpningen av LVU. Barn som är placerade utanför det egna hemmet har extra behov av skydd och trygghet.

I lagstiftningen för den sociala barnvården finns ej någon uttrycklig definition av begreppet umgänge. Historiskt sett härstammar begreppet från bestämmelser i dåvarande privaträttsliga lagar och det är ofta den betydelsen umgänge får även idag. Dock finns i lagstiftningen uttryckliga bestämmelser om hur umgänge får begränsas, för att säkerställa vården. Det konstateras att definitionen av umgänge är negativt bestämd, det vill säga utifrån de begränsningar som finns tillgängliga. Begränsningarna är i sin tur beroende av barnets behov av umgänge, till viss del barnets vilja, val av placeringsform och den umgängetsform som är för handen.

Undersökningen av kammarrättsdomarna visar att umgänge oftast konstrueras som fysiskt umgänge. Umgänge kan också omfatta brev- och telefonkontakt. Det beslutade umgänget präglas av flexibilitet där olika lösningar anpassas efter det enskilda fallet. Detta stämmer väl överens med barnets bästa och även med principen om flexibilitet. Umgänge i rättstillämpningen är i enlighet med den gällande lagstiftningen. Dock saknas ett tydliggörande av begreppet umgänge i den sociala barnvården, inte minst en uttrycklig semantisk definition. Begreppet med dess innebörd är så pass viktig i ett rättssamhälle att det inte får finnas tveksamheter om vad det innefattar och hur det ska tillämpas.

Förord

Jag kommer ihåg känslan när jag bestämde att jag skulle flytta 110 mil till Lund och bo här i minst 4,5 år. Det var ett stort beslut, men det har aldrig känts fel. Åren har gått oändligt fort, och de har varit fyllda med böcker, paragrafer och roliga upplevelser.

Främst vill jag tacka min handledare Titti Mattsson som med sin ständiga optimism varit outhärlig för examensarbetet. Tack även för lånet av materialet till den empiriska undersökningen.

Ett stort tack riktas till min sambo, min familj och mina vänner för allt stöd och all uppmuntran!

Ett särskilt tack till min mentor och arbetsgivare advokat Helén Kinnman som på ett inspirerande sätt visar hur juridik tillämpas i praktiken.

Lund en solig dag 2005

Åsa Eriksson

Förkortningar

BK	Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter.
Europakonventionen	Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, år 1950.
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslag (1986:223)
GLVU	Lag (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga
GSoL	Socialtjänstlagen (1980:620)
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
LVM	Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
Prop.	Proposition
SoF	Socialtjänstförordning (2001:937)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens allmänna råd 1997:15 Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda Bestämmelser om vård av unga
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
RÅ	Regeringsrättens årsbok

1 Inledning

1.1 Presentation av ämnet

Ibland räcker föräldrars förmåga att ta hand om sitt barn inte till. Samhället träder då in, med eller utan föräldrarnas samtycke, för att försäkra sig om att barnet får tillräcklig omvårdnad. Barnet omhändertas och placeras i ett familjehem eller på en institution. Under vistelsen utanför föräldrahemmet är utgångspunkten att barnet så snart som möjligt ska återförenas med sina föräldrar. För att underlätta en återförening ska kontakten mellan barnet och föräldrarna upprätthållas och umgänge dem emellan ska främjas av socialnämnden.

Grunden för umgänge finns i den privaträttsliga regleringen i Föräldrabalken (1949:381). Där fastställs att umgänge i första hand är till för barnet. Det är en rättighet för barnet att träffa sina föräldrar och umgänge med båda föräldrarna förutsätts vara bra för barnet. Dessutom ska barnets bästa alltid komma i första hand vid alla beslut som angår barn, en reglering som återfinns även i andra lagar och som är en anpassning till FN-konventionen om barns rättigheter.

Att umgänge förutsätts vara bra för barnet präglar även den sociala barnavården, Socialtjänstlagen (2001:453) och Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Dessa lagar, som med sitt skyddsintresse starkt värnar om barnets behov av omvårdnad och trygghet, framhåller också barnets behov av att umgås med sina föräldrar och andra som står det nära. Umgänge för omhändertagna barn är dock något annorlunda än umgänge i föräldrabalken (FB). Barn som omfattas av socialtjänstlagen (SoL) och Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) är de facto omhändertagna, ofta just på grund av brister i hemmiljön.

Eftersom umgänge i den sociala barnavården skiljer sig ifrån umgänge privaträttsligt sett uppkommer frågan om definitionen av umgänge i den sociala barnavården egentligen är så självklar som den i många fall antas vara.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att studera hur umgänge konstrueras i lagstiftningen och rättstillämpningen i den sociala barnavården. Definitionen av umgänge för placerade barn är inte helt given trots att begreppet i många sammanhang förutsätts vara självklart och i enlighet med den privaträttsliga regleringen av umgänge. I praktiken torde innebörden av umgänge för omhändertagna barn vara ett mer komplext begrepp beroende på de starka skyddsintressen som omgärdar de utsatta barnen och de speciella behov som dessa barn har.

För att precisera begreppet umgänge i den sociala barnvården är frågeställningarna följande:

Hur definieras/konstrueras umgänge semantiskt?

Hur definieras/konstrueras umgänge i lagstiftningen?

Hur definieras/konstrueras umgänge i rättstillämpningen?

1.3 Metod

Arbetet utförs till största delen med rättsdogmatisk metod, studerande av de gängse rättskällorna. En del bygger på en empirisk undersökning som genomförs med studerande av 131 domar från kammarrätterna i Jönköping, Göteborg, Stockholm och Sundsvall som avgjorts år 2001, 2002 och 2003 och som rör umgänge.¹ Informationen från varje rättsfall överförs till ett formulär, som spaltar upp de punkter som är av intresse, se bilaga A, och slutligen sammanställs alla rättsfall.

1.4 Disposition

För att svara på frågeställningarna studeras först den semantiska definitionen av umgänge i kap. 2. Därefter utreds, i kap. 3 - 5, lagstiftningen för att få en bild av karaktären av umgänget, dess möjligheter och begränsningar. Kap. 3 behandlar rätten till umgänge för placerade barn och ungdomar, kap. 4 de faktorer som påverkar beslut om umgänge och kap. 5 de yttre ramarna för umgänge. I kap. 5 inkluderas även utformningen och omfattningen av umgänget. Därefter redogörs för i kap. 6 undersökningen av de studerade kammarrättsdomarna för att se hur rättstillämpningen ser ut. Slutligen analyseras resultatet av undersökningen i ljuset av den gällande lagstiftningen för att se hur de förhåller sig till varandra.

1.5 Avgränsningar

SoL gäller inte endast åtgärder som rör barn utan är en lag som reglerar stöd och hjälp även för vuxna. I arbetet har dock denna synvinkel utelämnats och istället har fokus satts på den sociala lagstiftningen gällande barn och unga.

För de undersökta rättsfallen ska noteras att även i de rättsfall där yrkandet är återkallat kommer länsrättens dom eller socialnämndens beslut att vinna laga kraft. Dessa fall har, som framgår i kap. 6 räknats bort, eftersom de inte har prövats i kammarrätten.

¹ Materialet ingår i Titti Mattssons projekt *Barn i familjehem*.

2 Semantisk definition

Definitionen av umgänge enligt Nationalencyklopedin är *att umgås*, med synonymerna *samvaro* och *sällskap*. Verbet *umgås* definieras med *att (regelbundet) vara tillsammans som vänner eller besöka varandra som gäster*.² Definitionen av umgänge i uppslagsverket Socialtjänstens begrepp är *den rätt barnet har att få umgås med en förälder det inte bor tillsammans med*. De hänvisningar av hur begreppet används i lagstiftningen refererar endast till regleringar i FB.³ I den juridiska ordboken Juridikens termer finns begreppet umgänge ej med.⁴

2.1 Umgänge enligt SoL och LVU

Umgänge mellan omhändertagna barn och deras föräldrar nämns första gången i förarbetena till Lag 6 juni 1924 om samhällets barnavård (1924 års barnavårdslag).⁵ Där konstateras att föräldrar till omhändertagna barn givetvis måste vara underkastade nämndens bestämmelser angående deras rätt till umgänge med barnet. Att föräldrarna berövas rätten till umgänge endast om särskilda omständigheter föranleder det följer av att omhändertagandet grundats på medgivande från föräldrarna. För omhändertagna barn som vistas på skyddshem gäller regler som hemmets föreståndare satt upp beträffande föräldrars rätt till umgänge med barnen.⁶

Vad begreppet umgänge innefattar klargörs inte tydligare i förarbetena.⁷ Dock hänvisas till 12 § i Lag 11 juni 1920 om barn i äktenskap vars förarbeten hänvisar vidare till 6 kap. 23 § tredje stycket av Lag 12 november 1915 om äktenskaps ingående och upplösning. Där kan en förälder som var skild från vårdnaden om sitt barn hindras från *personligt umgänge* med det.⁸

² http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O375004,050309
http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O374998,050309

³ Melin, Stefan, *Socialtjänstens begrepp*, s. 128.

⁴ Bergström Sture, Håstad Torgny, Lindholm Per Henrik, Rylander Staffan, *Juridikens termer*, upplaga 8, Falköping 1998.

⁵ Lag om samhällets barnavård; given Stockholms slott d. 6 juni 1924 (1924 års barnavårdslag).

⁶ Prop. 1924:150, s. 139 f, 37 § 1924 års barnavårdslag .

⁷ Det finns ingen ytterligare definition av umgänge i propositionen, inte heller i kommittéförslag från 19 april 1921.

⁸ Hänvisning till 12 § i 1920 års lag om barn i äktenskap där det står att ”Fader eller moder, som är skild från vårdnaden om barnet, må ej betagas tillfälle till umgänge med det, med mindre särskilda omständigheter därtill föranleda”. Nöjes han ej åt vad härutinnan bestämmes av den, som har vårdnaden, skilje rätten dem emellan.” I förarbetena till denna lag, Förslag till giftermålsbalk mm 1918 s. 443, och i 12 § i 1920 års lag om barn i äktenskap nr 407, står att i 6 kap 23 § tredje stycket av Lagen om äktenskaps ingående och upplösning, meddelas bestämmelser till förebyggande av att make, som efter hemskillnad eller äktenskaps upplösning är skild från vårdnaden om barnen, obehörigen hindras från *personligt umgänge* med dem. I 12 § i Lag om barn i äktenskap har upptagits ett motsvarande stadgande för alla de fall, då fader eller moder enligt denna lag skilts från vårdnaden.

Någon ytterligare beskrivning av vad begreppet umgänge innebär går ej att finna.

Nyare lagar om samhällsomhändertagna barn, med tillhörande förarbeten, preciserar inte heller uttryckligen vad som menas med umgänge även om det understryks att det är av stor vikt att umgänget främjas. När umgänge diskuteras sätts istället dess begränsningar i fokus. I propositionen till Barnavårdslagen (1960:97), som följer efter 1924 års Barnavårdslag, konstateras att kommittéförslaget är i enlighet med den tidigare lagen vad gällde umgängets begränsningar. Nämnden har fortfarande rätt att besluta om umgänget med hänsyn till den omhändertagnes vård samt övriga omständigheter. Umgänge ska endast begränsas i synnerliga fall, exempelvis om föräldrarna vid besök i hem eller anstalt ingriper störande i förhållanden som de inte ska bestämma om. Då kan nämnden begränsa eller till och med utesluta föräldrarnas kontakt med barnet. Besöksförbud som ej avser viss kortare begränsad tid bör dock endast tillgripas då tvingande skäl som föräldrars psykiska ohälsa föreligger.⁹

Nuvarande regleringar om umgänge återfinns främst i 6 kap. 1 § SoL och i 14 § LVU. I 6 kap. 1 § 3 st. SoL stadgas att vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

Paragrafen lyder i fulltext:

6 kap. 1 § Socialnämnden skall sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende.

Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård.

Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

I 14 § LVU stadgas att socialnämndens ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt som möjligt ska tillgodoses. Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården får socialnämnden begränsa umgänget med vårdnadshavare och föräldrar.

Paragrafen lyder i fulltext:

14 § Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt som möjligt tillgodoses.

Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt denna lag, får socialnämnden

⁹ Prop. 1960:10 s. 297 f.

- 1. besluta hur den unges umgänge med vårdnadshavare och med föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal skall utövas, eller**
- 2. besluta att den unges vistelseort inte skall röjas för föräldrar eller vårdnadshavare.**

Socialnämnden skall minst en gång var tredje månad överväga om ett sådant beslut som avses i andra stycket fortfarande behövs.

Dessa paragrafer stadgar inte heller direkt vad begreppet umgänge innefattar. Istället betonas betydelsen av umgänget, att vården ska utformas för att främja samhörigheten med hemmiljön och att socialnämnden har det yttersta ansvaret för att så sker. Dessutom finns uttryckliga begränsningar som kan bli aktuella med hänsyn till ändamålet med vården.

2.2 Umgänge enligt FB

I FB 6 kap. regleras frågor som rör vårdnad, boende och umgänge i privaträtten. I 15 § 1 st. står att barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder det inte bor med. I 15 a § står bland annat att talan om umgänge får föras av en förälder som vill *umgås* med sitt barn.

Innebörden av umgänge i FB är direkt, fysiskt umgänge. Förslag på lagstiftning av annan kontakt än direkt umgänge, till exempel brev- och telefonkontakt, var uppe för diskussion bland annat inför 1998 års reform av FB. Förslaget innebar att domstolen i särskilda fall skulle kunna besluta om annan kontakt än fysiskt umgänge mellan ett barn och en förälder det inte bor tillsammans med. Utredningen framhöll att ett sådant förslag skulle ge barn som bor långt ifrån sin förälder möjlighet att ha kontakt via brev, telefon och liknande. Även barn som kan ta skada av en direkt kontakt med sin förälder skulle genom förslaget kunna upprätthålla ett mer kontinuerligt umgänge. Förslaget genomfördes inte med bland annat argumentet att det föreligger en risk att alltför detaljerade föreskrifter kan minska samarbetsviljan hos föräldrarna.¹⁰

I ett hovrättsbeslut fastslogs också det faktum att umgänge i FB inte inkluderar annan kontakt än direkt umgänge. Tingsrätten hade beslutat att modern skulle ha rätt till umgänge med sin son per telefon tre gånger per vecka, valfria dagar, vid ett visst klockslag. Hovrätten ansåg med hänvisning till förarbetena att telefonkontakt inte inkluderades i FB: s bestämmelser om umgänge. Tingsrättens beslut undanröjdes därför med motiveringen att det inte var lagligen grundat.¹¹

¹⁰ SOU 1995:79, s. 96 f, Prop. 1997/98:7, s. 64.

¹¹ Beslut Hovrätten för Västra Sverige 1998-11-25 i mål Ö 2157/98, Wikström, Anita, Nyare rättspraxis om umgänge med barn, m.m., SvJT 2001 s. 885.

Begreppet umgängesrätt i FB ses som en ömsesidig rätt för barn och föräldrar att vara tillsammans med varandra.¹² Trots det är det barnets behov och intressen som är avgörande för umgänget, vilket överensstämmer med den grundläggande principen om barnets bästa.¹³ Av stor vikt är även att parterna ska ha rätt att träffas under vardagsliknande former. I FB bör en förälder ej nekas umgänge på grund av att ett brott har begåtts mot barnet, utan här bör en individuell prövning ske. Det är bättre att barnet får en realistisk bild av sina föräldrar. Det finns inget normalumgänge utan flexibilitet är viktigt vid besluten. Centralt är att umgänget fungerar för alla parter, i tid och rum, samt att parterna får möjlighet att träffas under vardagsliknande omständigheter. Att strikt spalta upp umgängestillfällena till varannan helg och vartannat lov är inte alltid önskvärt med hänvisning till barnets bästa.¹⁴

2.3 Analys av problembilden

Någon uttrycklig semantisk definition av begreppet umgänge i SoL och LVU finns ej att tillgå, varken i lagtext eller i förarbeten. Historiskt sett kan konstateras att definitionen av umgänge i den sociala barn- och ungdomslagstiftningen till stor del speglar definitionen av umgänge i FB. Fortfarande tycks det förutsättas att umgängesbegreppen är liktydiga, vilket man kan se inte minst genom de definitioner som finns att tillgå i juridiska uppslagsverk. I den mån begreppet umgänge är omnämnt finns där endast hänvisningar till FB.

Detta faktum kan skapa problem då förutsättningarna i de olika lagarna på många punkter skiljer sig från varandra. Vad som stadgas i FB 6 kap. om umgänge gäller för barn som bor med en av sina föräldrar, exempelvis efter en äktenskapsskillnad. Barnet ska då få möjlighet att umgås med båda sina föräldrar och andra som står det särskilt nära. Umgänget är i första hand till för barnet och grundsynen är att umgänge är bra för barnet. Vardagsumgänget är prioriterat och som tidigare redogjorts för är det fysiskt umgänge som innefattas i begreppet.¹⁵

Då barn är placerade med stöd av SoL eller LVU är det ofta för att föräldrarnas omsorgsförmåga brister i något hänseende. Barn som omfattas av skyddslagarna har extra stora behov av skydd, omsorg och trygga uppväxtförhållanden. Därför är regleringar som styr och begränsar umgänget särskilt viktiga.

En likhet vad gäller umgänget enligt FB och de sociala barnvårdslagarna är trots allt att umgänget i första hand är till för barnet. Det är barnet som har rätt till umgänge med föräldern, inte tvärtom. Detta tydliggjordes ytterligare i 14 § vid tillkomsten av 1990 års LVU som en anpassning till 6 kap.15 §

¹² Singer, Anna, *Föräldraskap i rättslig betydelse*, s. 454.

¹³ Prop. 1997/98:7, s. 37 f.

¹⁴ Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 98 ff.

¹⁵ Singer, Anna s. 454, Sjösten, s. 110 ff.

FB.¹⁶ Ett oregerat och ogenomtänkt umgänge kan innebära påfrestningar för ett barn som antagligen redan är känsligt i och med ett omhändertagande. Det är därför av största vikt att definitionen av umgänge från den privaträttsliga regleringen inte endast överförs till den sociala barnvården. Istället måste reflektioner göras över hur umgänget inom den sociala barnvården kan definieras och utkristalliseras med den privaträttsliga regleringen i ryggen.

¹⁶ Prop. 1989/90:28, s. 115.

3 Umgänge i den sociala barnvården

Ett omhändertagande av ett barn innebär att barnet och föräldrarna skiljs åt, ofta på obestämd tid. För barnets del blir en separation från föräldrarna många gånger smärtsam, trots att de kanske levt under svåra förhållanden en längre tid. Följderna för barnet på lång sikt är beroende av flera omständigheter där relationen till föräldrarna är en av dem. Generellt kan sägas att ju tryggare relationen till föräldrarna varit desto lättare är det att bearbeta separationen och frånvaron av den dagliga omvårdnaden. Dessutom är det då lättare att bibehålla kontakten med de biologiska föräldrarna under tiden för omhändertagandet. För de flesta omhändertagna barn ser situationen emellertid annorlunda ut. Oftast krävs stora ansträngningar för att upprätthålla kontakten med föräldrarna, och här spelar socialnämndens ansvar en stor roll.¹⁷

Umgänge mellan omhändertagna barn och deras närstående regleras i svensk rätt i flera olika lagar beroende på förutsättningarna för omhändertagandet. Socialtjänstlagen är en ramlag, och gäller övergripande för insatser inom socialtjänsten för barn och unga i samråd med deras vårdnadshavare enligt 5 kap. 1 § SoL. Det ska noteras att en placering med stöd av SoL också kan ske av vuxna som behöver stöd och hjälp. Lagen bygger på frivillighet enligt 1 kap. 1 § SoL och gäller då samtycke har givits till placeringen. Vid placering av barn under 15 år krävs samtycke från föräldrarna, i annat fall av den unge själv. Om samtycke till vård inte har givits eller inte kunnat inhämtas från vårdnadshavare, måste barnets behov av stöd och hjälp ändå tillgodoses. LVU blir då tillämplig som ett komplement till SoL. LVU är en skyddslag som reglerar förutsättningarna för att tvångsvis vårda och skydda barnet eller den unge och lagen har särskilda regleringar vad avser umgänget mellan omhändertagna barn och deras föräldrar. Vidare finns kompletterande bestämmelser som rör umgänget för den sociala barnvården i Socialtjänstförordningen (2001:937) och i Socialstyrelsens allmänna råd.

Internationella konventioner som Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna och Förenta Nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter behandlar också umgänge mellan omhändertagna barn och deras föräldrar.

3.1 Socialtjänstlagen

I 6 kap. 1 § SoL stadgas att socialnämnden är ansvarig för att den som behöver vård utanför sitt eget hem får vård i ett familjehem eller i ett hem

¹⁷ Prop. 1989/90:28, s. 72 f.

för vård eller boende. Socialnämnden är även ansvarig för vårdens utförande. I 3 st. preciseras att vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. Denna samhörighet är ett uttryck för principen om närhet, att barnet bör placeras så nära hemmiljön som möjligt.¹⁸ (se kap. 4.4.4).

Eftersom SoL bygger på frivillighet placeras barn med föräldrarnas samtycke. Frivilligheten gäller även umgänget vilket medför att barn och föräldrar inte heller kan tvingas till umgänge. Trots det ska socialnämnden verka för att umgänge kommer till stånd. Till socialtjänstens mål, enligt 1 kap.1 § SoL, hör bland annat att främja människors trygghet och avhjälpa människors behov av stöd och hjälp. Insatserna ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. Dessutom ska barnets bästa beaktas vid åtgärder som rör barn enligt 1 kap. 2 § SoL.¹⁹ Nämnden bör, enligt 6 kap. 7 § SoL, hålla en fortlöpande kontakt med både barnets biologiska föräldrar och det hem där barnet vistas för att stödja och hjälpa. Även ekonomiska angelägenheter har betydelse när umgänge ska planeras och utföras, och även här har socialnämnden ett stort ansvar att bistå med resurser.²⁰

3.2 Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga

Ett omhändertagande med stöd av LVU kan ske enligt 2 § LVU, med anledning av risker i barnets uppväxtmiljö, så kallade miljöfall. Ett omhändertagande kan också ske i enlighet med 3 § LVU, med anledning av den unges eget destruktiva beteende, så kallade beteendefall.

När barnet är omhändertaget enligt LVU övergår bestämmanderätten för barnet från föräldrarna till socialnämnden enligt 11 § LVU. Socialnämnden bestämmer därmed om vårdens utformande och genomförande, och har det övergripande ansvaret. I 11 § 4 st. LVU stadgas om den unges personliga förhållanden och i 5 st. tillförsäkras att den unge ska ha samma rättigheter som i 6 kap. 1 § FB. Detta innefattar omvårdnad, trygghet och en god fostran samt att behandlas med aktning för sin person och att ej utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²¹

I 14 § 1 st. LVU stadgas att socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och andra vårdnadshavare tillgodoses så långt det är möjligt. I 2 st. stadgas att socialnämnden får även, om det är nödvändigt med hänsyn till vården, reglera och begränsa umgänget.

¹⁸ Prop. 1979/80:1, s. 535, Norström, Carl, Thunved, Anders, *Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004*, s. 123.

¹⁹ Norström, Thunved, s. 129 f.

²⁰ A. a., s. 126.

²¹ Prop. 1989/90:28, s. 72 f., 115.

Paragrafens första stycke tillkom för att klargöra socialnämndens ansvar i överensstämmelse med 22 § GSoL.²² Dessutom förtydligades betydelsen av kontakten mellan ett omhändertaget barn och dess biologiska föräldrar. Ansvaret gäller främst då föräldrarna inte anstränger sig i tillräcklig stor utsträckning för att träffa barnet under vårdtiden. Socialnämnden ska då bistå föräldrarna med stöd och hjälp, både av personlig och ekonomisk art.²³

Ett omhändertagande innebär ofta stora påfrestningar för en familj. För föräldrarnas del kan det också vara svårt att upprätthålla en kontakt med barnet efter ett omhändertagande. Föräldrarna kan uppleva att de i och med tvångsomhändertagandet av barnet har underkänts som föräldrar av samhället. Är barnet placerat i ett familjehem har familjehemsföräldrarna på motsvarande sätt blivit godkända som föräldrar. En sådan situation kan göra att de biologiska föräldrarna känner rädsla och olust inför ett besök i familjehemmet. Eventuellt kan det för dem vara lättare att bibehålla kontakten om barnet är placerat i ett hem för vård eller boende där personal istället är ansvariga för vården.²⁴ Se mer om olika placeringar i kap. 4.4. Familjehemmens riksförbund påvisade också i sitt remissyttrande till bestämmelsen om socialnämndens ansvar att föräldrar ofta är oroliga inför första kontakten med familjehemmet och att socialsekreteraren ibland bokstavigt talat måste skjutsa föräldrarna dit, för att etablera en kontakt.²⁵ Det är inte heller ovanligt att föräldrarna flyttar eller helt drar sig undan kontakten med socialtjänsten efter placeringen så att kraftiga insatser krävs för att återknyta kontakten med dem.²⁶

Det är en högprioriterad uppgift för socialnämnden att skapa och bevara kontakter mellan det placerade barnet och dess föräldrar och närstående. En bra kontakt med hemmiljön är ofta en förutsättning för att barnet ska kunna utvecklas väl i placeringen. Dessutom underlättar det en återförening mellan barnet och föräldrarna i framtiden.²⁷

Utöver vårdplanen som till viss del reglerar umgänget rekommenderar Socialstyrelsen i sina allmänna råd (1997:15) om tillämpningen av LVU att en umgängesplan bör upprättas vid ett omhändertagande enligt LVU, för att undvika tvister om umgänget. Planen bör undertecknas av socialnämnden och föräldrarna och föräldrarnas inställning bör framgå. Dock bör planen ej vara av tvingande karaktär för föräldrarna. Tvingande regler kan istället likställas med umgängesbegränsningar enligt 14 § 2 st. LVU. Om socialnämnden och föräldrarna ej kan komma överens om en plan för umgänget bör socialnämnden ändå besluta om en sådan med stöd av 14 § 2 st. 1 p LVU. Föräldrarna har då möjlighet att överklaga beslutet.²⁸

²² Socialtjänstlagen (1980:620)

²³ Prop. 1989/90:28, s. 72 f, 115.

²⁴ A. prop., s. 72 f.

²⁵ A. prop., s. 170.

²⁶ Prop. 1996/97:124, s. 117.

²⁷ Grönwall, Lars, Holgersson, Leif, *Socialtjänsten - Handboken om SoL, LVU och LVM*, s. 416.

²⁸ SOSFS 1997:15, s. 67.

Socialnämnden ska också självmant pröva besluten minst en gång var tredje månad för att om de fortfarande behövs. Se kap. 5.

Även i 13 § 1st. LVU betonas socialnämndens ansvar för att följa vården av den som vårdas enligt lagen. Socialnämnden ska främja den unges och familjehemföräldrarnas kontakter med de biologiska föräldrarna. Här har också familjehemsföräldrarna ett ansvar att medverka till att barnets kontakt med dess biologiska föräldrar och andra närstående upprätthålls. Familjehemsföräldrarna bör låta de biologiska föräldrarna få insyn i vården och ta del i beslut som rör barnet i den mån det är möjligt. I vissa kommuner upprättas avtal mellan familjehemföräldrarna och socialnämnden. Dessa avtal stadgar socialnämndens ansvarsskyldighet gentemot barnet och familjehemsföräldrarna. De reglerar också familjehemsföräldrarnas skyldigheter i förhållande till barnet och informationsplikt samt andra viktiga åtaganden gentemot socialnämnden.²⁹

JO har i flera fall kritiserat socialnämnder som underlåtit att aktivt verka för att få till stånd umgänge mellan omhändertagna barn och deras föräldrar. I ett fall från 1998/99 hade en flicka omhändertagits enligt 2 § LVU när hon var 14 år. Umgänge med modern hade från början förbjudits helt. Efter att umgängesbegränsningen var hävd hade mor och dotter överenskommit att de i stort sett skulle träffas när dottern så önskade, vilket till viss del också skedde. Socialnämnden hade dock de senaste två åren inte haft kontakt med modern. Anledningen var enligt nämnden att relationen dem emellan var så konfliktfylld att det ej ansågs meningsfullt. JO Andrée konstaterade att när en socialnämnd tar ställning till frågor avseende den unges personliga förhållanden bör nämnden i enlighet med de principer som skall gälla i vårdarbetet samråda med föräldrarna. Att nämnden tagit över ansvaret för vården av den unge får inte medföra att föräldrarna fräntas allt inflytande. Föräldrarna, liksom den unge själv, bör så långt det är möjligt medverka vid vårdens utformning. Självklart kan det finnas fall då förhållandet mellan vårdnadshavare och socialnämnden blivit irriterat och det kan vara svårt att komma fram till överenskommelser. I nämndens uppgifter enligt SoL och LVU ligger emellertid en skyldighet att låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor rörande vården av den unge, oavsett relationerna mellan socialnämnden och vårdnadshavaren. Vägrar vårdnadshavarna att medverka i arbetet kring vården eller är i övrigt förhållandet mellan myndigheten och den unges vårdnadshavare ansträngt kan visserligen möjligheterna att samråda på ett fruktbart sätt vara begränsade. JO Andrée menade dock att nämndens handläggare aldrig bör underlåta att informera vårdnadshavarna om uppkomna frågor kring vården. Vårdnadshavarna skall även beredas möjlighet att framföra sina synpunkter till nämnden. Dessutom är den information som nämnden kan få genom en egen kontakt med vårdnadshavaren betydelsefull vid en bedömning av om vården skall fortgå.³⁰

²⁹ Prop. 1989/90:28, s. 114, Grönwall, Holgersson, s. 416.

³⁰ JO 1998/99, s. 279.

3.3 Socialtjänstförordningen

I Socialtjänstförordningen (SoF) ges kompletterande bestämmelser till exempelvis SoL och LVU. I förordningen stadgas bland annat att en vårdplan ska upprättas både när barnet är omhändertaget med samtycke, 11 kap. 3 § SoL, och utan samtycke, 4 § 2 st. LVU. Socialnämnden upprättar vårdplanen som innefattar den vård som ska ordnas för ett barn som behöver vårdas i ett annat hem än det egna. Planen ska även innehålla åtgärder som andra huvudmän har ansvar för, exempelvis stödinsatser i skolan eller behandling inom ungdomspsykiatri.³¹

En vårdplan har varit obligatorisk vid ansökan för barn som omhändertagits med stöd av GLVU.³² Att en vårdplan upprättas även vid placeringar med samtycke har dock ansetts så pass viktigt att en vårdplan sedan 1 januari 2002 är obligatorisk även vid omhändertagande med stöd av SoL. Motiven till detta var bland annat att barnets problembild ofta är densamma oavsett om barnet bereds vård på frivillig eller tvångsmässig grund. Därtill är det ur rättssäkerhetssynpunkt viktigt för både barnet och föräldrarna att en individuell vårdnadsplan upprättas vid så pass ingripande beslut som vård utanför det egna hemmet. På så sätt visar socialnämnden vilka syften placeringen har och hur man ämnar nå dessa syften. Den skapar också ett underlag vid uppföljning och utvärdering av vården. Det ska dock noteras att en vårdplan inte är ett statiskt beslut av socialnämnden, utan möjligheten att förändra den under pågående vård i samråd med parterna finns.³³

I 5 kap. 1 § SoF finns kraven på vad en ansökan om vård enligt LVU ska innehålla. Den ska särskilt beskriva den unges hälsa, utveckling, sociala beteende, skolgång samt relationer till anhöriga och andra närstående. Socialnämndens bedömning av den unges behov av vård och hans eller hennes förmåga att tillgodose detta behov ska redogöras för. Även den unges och hans eller hennes vårdnadshavares syn på behovet av vård ska framkomma. Därutöver ska en vårdplan medfölja som specificerar vårdformen som planeras, inriktningen på vården och kriterier för att den ska kunna upphöra.³⁴

Kraven på en vårdplan för någon som är omhändertagen enligt SoL finns i 5 kap. 1a § SoF. Där stadgas att om det inte framkommer särskilda hinder ska vårdplanen innehålla de särskilda insatser som behövs, det sätt på vilket umgänget med föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående ska ordnas, målet med vården och den unges samt hans eller hennes vårdnadshavares syn på den planerade vården. Alla som berörs av placeringen förutsätts underteckna planen och blir därmed införstådda i vad som förväntas av just dem. Dessa personer är vårdnadshavaren, barnet självt om det är över 15 år, vårdgivaren och socialnämnden. Vårdplanen ska sedan kompletteras med en

³¹ Prop. 2000/01:80, s. 105 f.

³² Lag (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

³³ Prop. 2000/01:80, s. 105 f.

³⁴ SOSFS 1997:15, s. 35 f.

behandlingsplan som visar hur det enskilda barnets behov konkret ska behandlas.³⁵

Det är viktigt att försöka engagera barnets vårdnadshavare och även i vissa fall andra närstående i arbetet med vårdplanen. Familjens engagemang har visat sig vara viktigt för barnets behandlingsmotivation, utfallet av vården och underlättar även barnets återkomst till det egna hemmet. Vårdplanen kan också hjälpa barnet och dess vårdnadshavare att förstå och följa syftet med vården.³⁶

I 5 kap. 1b § SoF finns regleringar för socialnämndens skyldighet att följa vården av den omhändertagne, både vid placeringar med stöd av SoL och LVU. Detta ska ske främst genom regelbundna besök i det hem där den unge vistas, enskilda samtal med den unge, samtal med den eller de som har den unge i sitt hem samt samtal med vårdnadshavarna. Uppföljningen ska innehålla upplysningar om den unges hälsa, utveckling, sociala beteende och skolgång samt relationer med anhöriga och andra närstående.³⁷

Socialtjänstens arbete med att följa placeringen måste givetvis anpassas efter förhållandena i det enskilda fallet. Hur arbetet ska bedrivas beror bland annat på ärendets karaktär, barnets ålder och de biologiska föräldrarnas problembild. I inlednings- och avslutningsskedet ställs krav på extra tät kontakt, särskilt om placeringen gäller ett litet barn. När barn, föräldrar och familjehemsföräldrar har lärt känna varandra och allt fungerar är det naturligt att inte lika tät kontakt krävs.³⁸ Det är inte en tillräcklig åtgärd med telefonsamtal till familjehemmet för att få upplysningar om barnet och hur väl det har anpassat sig. Istället bör regelbundna besök göras för att säkerställa att barnet fått den trygga och stabila miljö som eftersträövats med placeringen. Det är också viktigt att komma ihåg att det inte är familjehemsföräldrarna som ska ta initiativ till kontakt, utan socialnämnden.³⁹

3.4 Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen, från år 1950, reglerar bland annat rätten till skydd för privat- och familjeliv.

³⁵ Prop. 2000/01:80, s. 105 f.

³⁶ Prop. 2000/01:80, s. 105 f.

³⁷ Prop. 1996/97:124, s. 116 f.

³⁸ A. prop.

³⁹ Prop. 1989/90:28, s. 113.

Konventionen är sedan 1 januari 1996 inkorporerad i svensk rätt och gäller därmed som svensk lag.⁴⁰

Artikel 8 fastställer att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Inskränkningar får endast göras med stöd i lag och om det är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd eller till förebyggande av oordning och brott, till skydd för hälsa och moral eller för andra personers fri- och rättigheter. Konventionen omfattar skydd för både barn och vuxna och även om artikeln inte stadgar direkt om någon som är ansvarig att verka för umgänge är artikeln en garanti för att säkerställa att rätten till umgänge finns. Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg, Europadomstolen, prövar klagomål med anledning av konventionen. Avgöranden har visat att umgänge mellan ett omhändertaget barn och dess föräldrar är en rättighet för både barnet och föräldrarna. Inskränkningar av umgänget och umgängesförbud kan dock accepteras om det är nödvändigt med hänsyn till de i artikeln uppräknade bedömningsgrunderna.⁴¹

3.5 Förenta Nationernas konvention om barns rättigheter

År 1989 antogs Förenta Nationernas konvention om barns rättigheter, BK. I och med tillkomsten av konventionen gavs barnets rättigheter en mer självständig betydelse än tidigare. Barnets rättigheter ska inte ställas mot vuxnas rättigheter utan istället utgöra ett nytt perspektiv inom ramen för familjens grundläggande värde.⁴² Konventionen gäller i de flesta av världens mest erkända länder. Endast Somalia och USA har ännu inte ratificerat den.⁴³ Sverige ratificerade konventionen i juni 1990 vilket medförde att den trädde i kraft den 2 september samma år.⁴⁴ Diskussioner fördes om konventionen skulle införlivas i svensk rätt genom inkorporering men ett sådant förslag avvisades år 1995. Istället gjordes en översyn av svensk lagstiftning i form av en utredning som presenterades år 1997 för att kontrollera att bestämmelserna i BK kommer fram även i svensk rätt och praxis.⁴⁵

Artikel 9.3 i konventionen behandlar situationen när barn och föräldrar är åtskilda. De anslutna länderna ska då respektera barnets rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och en direkt kontakt med båda föräldrarna, utom när det strider mot barnets bästa. I den utredning som presenterades år 1997, vid översynen av den svenska lagstiftningen, tas umgänge endast upp i den bemärkelsen vid vårdnadsfall och när föräldrar

⁴⁰ Saldeen, *Barn och föräldrar*, s. 20.

⁴¹ Schiratzki, *Barnrättens grunder*, s. 21 ff., SOSFS 1997:15, s. 66.

⁴² SOU 1997:116, s. 227.

⁴³ Schiratzki, s. 20.

⁴⁴ A. a., s. 27 ff., Saldeen, s. 21.

⁴⁵ SOU 1997:116, s. 15.

sitter i fängelse, ej vid omhändertaganden i enlighet med sociallagstiftning. Visserligen stadgar artikel 9.3 endast om statens skyldighet att respektera denna rätt till kontakt med föräldrarna. Dock kan man ur de allmänna principerna utläsa en skyldighet för staten att underlätta dessa kontakter.⁴⁶ Vidare stadgar artikel 4 om en stats skyldighet att vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder för att genomföra rättigheter enligt konventionen.⁴⁷ Artikel 7 stadgar att barnet ska ha rätt att så långt det är möjligt få vetskap om sina föräldrar och om möjligt bli omvårdat av dem.⁴⁸ Utredningen tar i den här delen endast upp om ett barn har tillkommit genom spermadonation. Artikel 37c gäller rätten för frihetsberövade barn att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök, förutom i undantagsfall, exempelvis om det strider mot barnets bästa.⁴⁹ I utredningen nämns när barn och unga sitter i fängelse, inga andra placeringar.

3.6 Sammanfattning och kommentarer

Regleringarna gällande umgänge finns i första hand i SoL som är den tillämpliga ramlagen. SoL bygger på frivillighet och är relevant främst när ett barn är omhändertaget med samtycke från föräldrarna. I LVU finns de regleringar som behandlar när ett barn är omhändertaget tvångsvis, när samtycke från föräldrarna inte medgivits.

Socialnämndens uppdrag för att få till ett fungerande umgänge innefattar att försöka skapa en bra kontakt mellan barnet, de biologiska föräldrarna och familjehemsföräldrarna, om barnet är placerat på ett familjehem. Detta gäller både när en placering har skett med samtycke från föräldrarna, och när det har skett utan samtycke. Till sin hjälp har nämnden möjligheten att, utöver den obligatoriska vårdplanen i SoF som till viss del kan reglera umgänget, upprätta en umgängesplan. Det är önskvärt att parterna skriver under en umgängesplan efter att först ha diskuterat fram en lämplig lösning av umgänget. Om det inte går att komma överens bör socialnämnden besluta i enlighet med 14 § 2 st. LVU om relevanta beslut angående umgänget. Beslutet har tvingande verkan för LVU-placeringar och blir då överklagbart för föräldrarna. Socialnämnden ska också minst var tredje månad pröva beslutet för att se om det fortfarande behövs.

Socialnämndens ansträngningar för att få till stånd umgänge riktar sig främst till de biologiska föräldrarna. De kan få stöd och hjälp, både personligt och ekonomiskt. Det handlar ofta om föräldrar i kris, inte minst på grund av att de har blivit fräntagna sina barn. Det är inte sällan föräldrarnas brister som har gjort att situationen med en placering utanför hemmet har uppkommit. Reaktionen som att föräldrarna drar sig undan från hjälp för att de känner sig underkända som föräldrar av samhället är inte

⁴⁶ A. a., s. 231, Grönwall, Holgersson, s. 416.

⁴⁷ SOU 1997:116, s. 75, 231.

⁴⁸ SOU 1997:116, s. 205, 231.

⁴⁹ A. a., s. 446 f.

ovanligt. Att för de biologiska föräldrarna självmant ta kontakt med det hem eller institution som vårdar barnen kan vara mycket svårt. Den hjälp som kan bli aktuell åtminstone i ett inledningsskede kan rent konkret vara att transportera föräldrarna till barnet.⁵⁰ I beteendefallen kan föräldrarna känna sig rädda och hotade av den unge på grund av den unges destruktiva beteende. Det borde enligt min mening ändå vara viktigt med umgänge för att föräldrarna ska visa barnet att de inte har gett upp hoppet och att de fortfarande är angelägna om att få ordning på problemen.

Europakonventionen är i och med inkorporeringen i januari 1996 gällande som svensk rätt. Artikel 8 reglerar skyddet för privat- och familjeliv för både barn och vuxna och inbegriper därmed begreppet umgänge.⁵¹ Avgöranden i Europadomstolen har visat att umgänge mellan ett omhändertaget barn och dennes föräldrar är en rättighet för både barnet och föräldrarna. Begränsningar av umgänget och umgängesförbud kan dock accepteras om det är nödvändigt.⁵² Sverige har fällts i Europadomstolen, bland annat för umgängesbegränsning och placering i strid mot närhetsprincipen, se kap. 4.4.4 och 5.5.

Barnkonventionen reglerar också barnets rättigheter och har fått en framstående plats i svensk rätt även om den inte inkorporerad. Den trädde i kraft i Sverige den 2 september 1990 och ska genom ratificeringen, och den efterföljande översynen, se till att Sverige följer konventionens bestämmelser.⁵³ Barnets rättigheter ska dock inte ställas mot vuxnas rättigheter utan istället utgöra ett nytt perspektiv inom ramen för familjens grundläggande värde.⁵⁴

Utredningen⁵⁵ som gjordes för att kontrollera att barnkonventionens bestämmelser kommer fram i svensk rätt och praxis tar inte på något ställe upp umgänge för barn som är omhändertagna enligt SoL eller LVU. Artikel 9.3 i konventionen behandlar situationen när barn och föräldrar är åtskilda. De anslutna länderna ska då respektera barnets rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och en direkt kontakt med båda föräldrarna, utom när det strider mot barnets bästa. I utredningen diskuteras endast umgänge vid vårdnadsfall och problematiken som kan uppstå när föräldrar sitter i fängelse. Är det ett tecken på samma problematik som i de svenska uppslagsverken, att begreppet umgänge tycks vara entydigt och att inga differenser mellan den privaträttsliga och den sociala lagstiftningen finns? Artikel 7 reglerar att barnet ska ha rätt att så långt det är möjligt få vetskap om sina föräldrar och om möjligt bli omvårdad av dem.⁵⁶ Här torde tvångsomhändertaganden enligt LVU vara väldigt passande, men denna fråga togs ej upp i utredningen. Vidare stadgas i artikel 37c om rätten för

⁵⁰ Prop. 1989/90:28, s. 72 f., s. 170, Prop. 1996/97:124, s. 117.

⁵¹ Saldeen, s. 20.

⁵² Schiratzki, s. 21 ff., SOSFS 1997:15 s. 66.

⁵³ Schiratzki, s. 27 ff., Saldeen, s. 21, SOU 1997:116, s. 15.

⁵⁴ SOU 1997:116, s. 227.

⁵⁵ SOU 1997:116.

⁵⁶ A. a., s. 205, 231.

frihetsberövade barn att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök, förutom i undantagsfall, exempelvis om det strider mot barnets bästa.⁵⁷ I utredningen nämns endast när barn och unga sitter i fängelse, inga andra placeringar. En placering utanför det egna hemmet med stöd av LVU eller SoL innebär att barnet placeras i ett familjehem, i ett hem för vård eller boende eller i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, se kap. 4.4. Denna placering blir ett slags frihetsberövande som väl skulle kunna innefattas av artikel 37c i svensk mening.

⁵⁷ A. a., s. 446 f.

4 Faktorer som påverkar beslut om umgänge

Umgänge mellan omhändertagna barn och deras anhöriga kan inte likställas med umgänge som regleras i FB. FB:s bestämmelser reglerar barns umgänge med föräldrar som det normalt sett inte finns något att invända mot. Vid umgänge för barn som är placerade för vård enligt LVU finns brister hos föräldrarna som måste uppmärksammas vid umgänget.⁵⁸

4.1 Barnets bästa

Barnets bästa ska alltid beaktas vid beslut som rör barn och ungdomar. I 1 kap. 2 § SoL står att vid åtgärder som rör barn ska det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. I 1 § 5 st. LVU har man också slagit fast att vid beslut enligt den lagen ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.

Principen om barnets bästa har varit stadgad i svensk rätt sedan lång tid tillbaka. Samhällets ansvar för barnen började ta form i och med 1842 års folkskolestadga om skolplikt.⁵⁹ 1902 års uppfostringslagar förtydligade ytterligare samhällets ansvar och intresse för barnen.⁶⁰ Själva begreppet barnets bästa används för första gången i lagtext i 1920 års lag om barn i äktenskap.⁶¹ Innebörden av 7 § var att en av föräldrarna, om den andre är förhindrad att närvara, inte får fatta beslut som har ingripande betydelse för barnets framtid om det inte krävs för barnets bästa. I 9 § står att om föräldrarna lever åtskilda får de komma överens om vem som ska ha vårdnaden om barnet, och så ska även beslutas om det inte är uppenbart stridande mot barnets bästa. I annat fall får rätten bestämma vem som skulle ha vårdnaden om barnet.⁶²

BK stadgar i artikel 3 om barnets bästa och att det ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Vid den översyn som gjordes i och med Sveriges inkorporering av konventionen ändrades och justerades vissa paragrafer i lagstiftningen för att vara i överensstämmelse med konventionens bestämmelser.⁶³

Dåvarande portalparagrafen 1 § i GSoL⁶⁴ kompletterades med ett stycke som stadgade att vid åtgärder som rör barn ska särskilt beaktas hänsyn till

⁵⁸ SOSFS 1997:15, s. 66 f.

⁵⁹ Singer, s. 65 f.

⁶⁰ Lag ang. uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn; given Stockholms slott d. 13 juni 1902.

⁶¹ Singer, s. 65 f.

⁶² Lag 11 juni 1920 om barn i äktenskap, 7 §, 9 §.

⁶³ SOU 1997:116, s. 126, Schiratzki, s. 27 ff., Saldeen, s. 21, SOU 1997:116, s. 15.

⁶⁴ Socialtjänstlagen (1980:620).

vad barnets bästa kräver. Detta är också innebörden av nuvarande 1 kap. 2 § SoL. Regeringen framhöll vid införandet att varje beslut som rör ett barn måste grundas på en bedömning om vad som är bäst för just det barnet. Olika förslag måste utvärderas och vägas mot varandra. Barnets bästa är inte alltid avgörande för vilket beslut som fattas men det ska alltid beaktas, utredas och redovisas. Vad som är barnets bästa är inte en gång för alla givet. Begreppet är relativt och betyder olika för olika människor i förhållande till deras uppfattning om barnets behov. Dessutom förändras begreppets innebörd i och med att kunskap och värderingar i samhället förändras.⁶⁵ Dåvarande 12 § i GSoL⁶⁶, vilket motsvaras av nuvarande 5 kap. 1 och 2 §§ SoL, ger också uttryck för principen om barnets bästa. 1 § behandlar allmänna och målinriktade bestämmelser om omsorgen av barn och ungdom i vid mening. Socialnämnden ska verka för att barn och unga får en materiell och känslomässig trygghet. Ansvaret innebär också en skyldighet att agera för barn och unga som visat tecken på en ogynnsam utveckling. Om hänsynen till den unges bästa motiverar det, ska socialnämnden sörja för att den unge får vård och fostran utanför det egna hemmet.⁶⁷ I 2 § får socialnämnden, när den unges bästa motiverar det, förbjuda eller begränsa möjligheterna för en person att i hemmet ta emot andras underåriga barn.

För barn som omhändertags för vård utan att samtycke har medgivits eller kunnat inhämtas kommer barnets bästa till uttryck i 1 § 5 st. LVU. Där anges att vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Detta tillägg kom så sent som 1 juli, 2003. Även om lagen primärt är en skyddslag för barn och unga behövde barnperspektivet ytterligare förstärkas i enlighet med artikel 3 BK. Utformningen av texten skiljer sig något från SoL vars innebörd omfattar alla beslut som rör barn, även beslut som primärt riktar sig till vuxna. Formuleringen i SoL motiverades av att barnets bästa är en del som ska beaktas vid ett beslut. LVU reglerar endast åtgärder och beslut som rör särskilt utsatta barn och unga. I dessa fall torde det inte finnas några intressen som skulle kunna väga tyngre än barnets. Bestämmelsen om barnets bästa är därför utformad så att barnets intresse alltid ska ges företräde vid en intressekonflikt. Texten är också utformad med begreppet *den unge* för att även de unga vuxna, upp till 21 år som omfattas av LVU, ska innefattas.⁶⁸

4.2 Barnets behov

Vid bedömningen av barnets bästa är barnets behov av omvårdnad och skydd det mest elementära livsbehovet. För att överleva och utvecklas behöver barnets grundläggande behov såsom bostad, kost och kläder samt tillsyn och skydd mot faror tillgodoses.⁶⁹

⁶⁵ Prop. 1996/97:124, s. 98 ff.

⁶⁶ Socialtjänstlagen (1980:620).

⁶⁷ Norström, Thunved, s. 90 ff.

⁶⁸ Prop. 2002/03:53, s. 76 ff., s 105.

⁶⁹ SOU 1997:116, s. 135.

Barnets behov av sina föräldrar är också ett av de viktigaste kriterierna. Relationen till föräldrarna är livsavgörande i psykologiskt hänseende. Ett otillfredsställt behov kan leda till en onormal utveckling beroende på barnets ålder och utvecklingsnivå. Barnet har ett behov av ett varaktigt och stabilt förhållande till föräldrarna som inte bara tillgodoser barnets fysiska behov utan också andra behov, däribland kärlek, respekt för sin person och trygghet. Behovet av kärlek innebär både att få ge kärlek och få ta emot kärlek. Barnet behöver bli igenkänt som en individ på sina egna villkor och bli älskat trots eventuella fel och brister.⁷⁰

Under barnets första levnadsår är dess behov av trygghet som störst eftersom barnets tidsuppfattning ännu är så pass outvecklad. Avbrott som sträcker sig över veckor eller månader kan medföra att barnet uppfattar sig som varaktigt övergivet. Därmed föreligger en risk för att barnets trygghetskänsla i grunden blir störd. Upprepade avbrott i kontakten med föräldrarna kan i sin tur leda till att barnets känslomässiga bindning till föräldrarna försvagas. Barnet får det därför svårt eller rent av omöjligt att uppfatta föräldrarnas förklaringar till att de ska vara borta en kortare tid som en tröst.⁷¹

Även äldre barn behöver ett tryggt och stabilt förhållande till föräldrarna. Barnet behöver föräldrarna att identifiera sig med och att efterlikna. En sådan process sker bäst då de känslomässiga banden är stabila. Om den känslomässiga kontakten med föräldrarna bryts kan det utgöra en mycket stor påfrestning för barnet. Det kan i sin tur medföra risker för barnets personlighetsutveckling, både intellektuellt och känslomässigt.⁷²

Barn har ofta svårt att skilja mellan fantasier och verklighet. De är även impulsstyrda och vill ha sina behov tillfredsställda omedelbart. Dessutom har de svårt att se följderna av ett visst handlande. Barnet behöver därför hjälp med gränssättning, en process som måste ske utan att den vuxne tar avstånd från barnet och samtidigt accepterar dess känslor.⁷³

Det är viktigt att barnet får möjlighet att känslomässigt och socialt träna sig i samspelet med andra barn och med vuxna av skilda kön. Barnet behöver få utforska omvärlden och göra nya erfarenheter. En miljö som tillgodoser dessa behov av stimulans är viktig. Ju äldre barnet blir desto mer ansvar för sina personliga förhållanden och sitt eget handlande måste barnet få ta. Detta är viktigt för att barnet ska känna sig som en individ och för att det ska lära sig att fatta beslut. Föräldrarnas psykologiska stöd är betydelsefullt eftersom barnets uppfattning av världen till stor del har sin grund i föräldrarnas upplevelser.⁷⁴

⁷⁰ SOU 1979:63, s. 56 f., SOU 1996:115, s. 40 ff., SOU 1997:116, s. 135 f.

⁷¹ A. a.

⁷² A. a.

⁷³ A. a.

⁷⁴ A. a.

För att lära sig att fatta egna beslut måste barnet också få påverka sin egen situation. Föräldrarna bör uppmuntra barnets förmåga och vilja att uttrycka sina egna önskemål. Barnet ska dock inte besluta i alla angelägenheter, utan ibland har föräldrarna bättre förmåga att inse följderna av ett handlande, och bör då fatta besluten. I och med att barnet blir äldre och mer självständigt har det också ett behov av frigörelse från föräldrarna.⁷⁵ Dessutom utgör samspelet mellan barnet och föräldrarna basen till en grundläggande självkänsla och egen identitet som innebär att barnet så småningom lämnar sina föräldrar och bygger upp ett eget liv.⁷⁶

4.2.1 Barnets behov av umgänge

Barnets behov av umgänge varierar med barnets ålder. Små barn behöver en tät kontakt för att få en bild av sin förälder. Större barn behöver fortsätta regelbundenheten av umgänget med sina föräldrar för att hålla fast kontakten.⁷⁷

Det finns två olika synsätt vad gäller omhändertagna barn, framförallt yngre barn, och deras placeringar i tillfälliga hem. Dessa båda skolor kallas den relationsorienterade respektive den behovsorienterade skolan. Utgångspunkten är att barn behöver trygga och varaktiga relationer till omvärlden för att kunna utvecklas normalt. Frågan som skiljer de olika synsätten åt är om och under vilka förhållanden ett omhändertaget barn kan utvecklas väl med någon som ersättare för dess biologiska föräldrar.⁷⁸

Den relationsorienterade skolan menar att det är själva separationen från föräldrarna som är skadlig för barnet. Eftersom barnet redan från späda ålder har inlett ett samspel med en person förblir den personen barnets psykologiska förälder, oavsett samhällets syn på den personen. Enbart en obruten kontakt med föräldrarna kan minska skadan som uppkommit. Konsekvensen av det relationsorienterade synsättet blir att man så långt som möjligt försöker undvika ett omhändertagande av barnet som därmed åstadkommer en separation. Istället försöker man behandla barn och föräldrar tillsammans och då det ej tillräckligt får barnet kortvarigt omhändertas. Att barnen har kontakt med föräldrarna under tiden för omhändertagandet är nödvändigt för att åstadkomma resultat.⁷⁹ Om de förlorar kontakten med sina biologiska föräldrar förlorar de en del av sig själva.⁸⁰ Det är bättre att barnet får en bild av en förälder som kanske missbrukar eller beter sig illa än inte veta något om sin förälder. Det är bättre att brottas med tankar och negativa åsikter om en avvikande förälder jämfört med fantasier om en förälder som har övergivit barnet.⁸¹

⁷⁵ SOU 1979:63, s. 56 f.

⁷⁶ SOU 1996:115, s. 40 ff., SOU 1997:116, s. 135 f.

⁷⁷ Sjösten, s. 110.

⁷⁸ Andersson, Gunvor, *Barn i samhällsvård*, s. 32, Prop. 1989/90:28, s. 49 ff.

⁷⁹ Prop. 1989/90:28 s. 49 ff.

⁸⁰ Andersson, s. 32.

⁸¹ A. a., s. 32 f., Schiratzki, s 118, Sjösten, s. 98 f.

Den behovsorienterade skolan menar å sin sida att det är den som på ett känslomässigt sätt tillgodoser ett barns behov av omvårdnad som kan bli en psykologisk förälder. För det mesta är den biologiska föräldern även den psykologiska föräldern. Vid ett omhändertagande kan likväl en familjehemsförälder bli en psykologisk förälder i och med att den sköter barnets dagliga omvårdnad och därmed tillgodoser dess grundläggande behov.⁸² Det dagliga upprepade samspelet och de gemensamma upplevelserna är vad som bygger upp föräldraskapet. En frånvarande och passiv vuxen, oavsett om dennes relation till barnet är biologisk eller juridisk, kan däremot inte uppnå rollen som psykologisk förälder.⁸³ Vissa förespråkare av detta synsätt menar dessutom att barnet måste överföra sina känslor för de biologiska föräldrarna till de psykologiska föräldrarna för att undgå sitt negativa arv.⁸⁴ Följden av det behovsorienterade synsättet blir att man prioriterar barnets förhållande till familjehemsföräldrarna framför de biologiska föräldrarna. Barnet ska känna sig tryggt i familjehemmet och vid behov ska familjehemsföräldrarna fungera som en permanent ersättning för de biologiska föräldrarna.⁸⁵

Gunvor Andersson, sociolog, har under en tioårsperiod följt ett antal barn till missbrukande föräldrar. Barnen har från tidig ålder varit placerade på barnhem och senare i familjehem. Andersson menar att skillnad bör göras mellan bibehållna relationer och bibehållen kontakt med de biologiska föräldrarna. Om det fanns känslomässiga relationer mellan barn i familjehem och dess biologiska föräldrar redan när barnet blev omhändertaget bör det vara av stor vikt att bibehålla dessa relationer. Om så inte var fallet bör ändå kontakt mellan barnet och föräldrarna upprätthållas för att stärka barnets identitetsutveckling.⁸⁶

4.3 Barnets vilja och rätt att komma till tals

Barnets vilja är en annan faktor som påverkar umgänget. Barnet har en rätt att komma till tals. Artikel 12 BK stadgar att barnet ska ha rätt att fritt få uttrycka sina åsikter och bli hörd. Vid alla domstolsbeslut och administrativa beslut som rör barnet ska det, antingen direkt eller genom företrädare, beredas möjlighet för barnet att höras. Det finns ingen åldergräns för när barnet ska få komma till tals och uttrycka sina åsikter utan även mycket små barn ska ha rätt att bli hörda och respekterade för sina åsikter.⁸⁷

Barnets vilja kommer till uttryck på flera ställen i både SoL och LVU. 3 kap. 5 § 2 st. SoL stadgar att när en åtgärd enligt SoL rör ett barn ska

⁸² Prop. 1989/90:28, s. 49 ff.

⁸³ Andersson, s. 30.

⁸⁴ A. a., s. 32.

⁸⁵ Prop. 1989/90:28, s. 49 ff.

⁸⁶ Andersson, s. 35.

⁸⁷ Prop. 2002/03:53, s. 79 ff.

barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. Bestämmelsen omfattar alla åtgärder inom socialtjänsten som rör barn och är något vidare än den liknande regleringen i 11 kap. 10 § SoL som endast gäller utredningar. Den senare stadgar att barn som har fyllt 15 år har rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt lagen medan de barn som är yngre får höras om det kan vara till nytta för utredningen och de inte kan antas ta skada av det.

3 kap. 5 § 2 st. SoL motsvaras i LVU av 1 § 6 st. LVU som stadgar att den unges inställning ska så långt som möjligt klarläggas vid insatser inom socialtjänsten. Hänsyn ska tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad. Införandet av stycket i LVU gjordes 1 juli, 2003, som en anpassning till artikel 12 BK och för att ytterligare förstärka barnperspektivet. Visserligen fanns sedan tidigare den allmänna regleringen i 11 kap. 10 § SoL, som reglerar att barnets inställning ska klarläggas vid en utredning inför ansökan om beredande av vård enligt LVU. Behovet av en generell reglering i LVU ansågs ändå vara av stor vikt. Det är betydelsefullt att den unge ska ges möjlighet att bli hörd och få sina åsikter beaktade när en åtgärd enligt LVU blir aktuell, oavsett vilken åtgärd det gäller. På detta sätt känner sig den unge delaktig i utformningen av vården, vilket ibland kan vara avgörande för hans eller hennes liv och utveckling. Dessutom stämmer det överens med principen om barnets bästa. Endast i undantagssituationer, när beslut kräver extrem brådska, kan beslutsfattaren underlåta att inhämta den unges inställning i förväg.⁸⁸

Trots att arbetet med att låta den unge komma till tals ofta är både problemfyllt och tidskrävande är det av stor vikt att den unges inställning kommer fram i utredningar och beslutsunderlag.⁸⁹ Barnet ska ha rätt att uttrycka sig både om vardagliga situationer och traumatiska händelser som berör barnet.⁹⁰ Vad som slutligen ska anses som barnets bästa måste alltid bedömas av vuxna som ansvarar för beslutet, och då är den unges inställning en nödvändig del i beslutsunderlaget.⁹¹

Vid bristande utredningar kan domstolen förordna om kompletterande åtgärder för utredningen. Barn och unga kan även förordnas att företräda inför domstolen, vilket dock så långt som möjligt bör undvikas. En medverkan vid en domstolsförhandling är oftast en obehaglig upplevelse för ett barn.⁹²

Att begreppet ålder och mognad ska beaktas betyder i de flesta fall att äldre barns åsikter tillmäts större betydelse jämfört med yngre barns åsikter. Det går inte att säga någon generell ålder när ett barn bör tillfrågas utan en bedömning måste ske i varje enskilt fall utifrån barnets ålder och mognad.

⁸⁸ Prop. 2002/03:53, s. 79 ff., s 105.

⁸⁹ A. prop., s. 79 ff.

⁹⁰ Prop. 1996/97:124, s. 176.

⁹¹ Prop. 2002/03:53, s. 79 ff.

⁹² A. prop., s. 79 ff.

Därtill kan det vara olämpligt då barnet är särskilt känsligt.⁹³ Enligt 21 kap. 5 § FB kan en verkställighet av dom, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge inte ske mot barnets vilja om det fyllt 12 år eller nått sådan mognad att dess vilja bör beaktas, utom då rätten finner det är nödvändigt av hänsyn till barnets bästa.

Unga över 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt 36 § 1 st. LVU och 11 kap. 10 § SoL. De ska därmed höras redan i utredningen och ansökan eftersom deras samtycke spelar in vid vårdens bestämmande.

Ett barn under 15 år bör höras om det kan vara till nytta för utredningen och om det kan antas att det inte är till skada för barnet enligt 36 § 3 st. LVU. Denna reglering motsvaras av 11 kap. 10 § SoL. 36 § 2 st. LVU skiljer sig dock från 11 kap. 10 § SoL genom att den behandlar handläggningen i domstol. Där stadgas att den som är förordnad som offentligt biträde till någon under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, är utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser. Detta offentliga biträde kan till viss mån föra fram barnets åsikter. Detta klargör ännu tydligare barnets särställning som uppkommer i mål enligt LVU. Ofta har brister i barnets hemförhållande orsakat att vård blir aktuellt. Grunden för ansökan är då att föräldrarna påtagligt åsidosatt sina skyldigheter gentemot barnet och att de dessutom inte samtycker till vården. Motstridiga intressen uppkommer då mellan barn och föräldrar vilket gör en reglering om särskild företrädare extra viktig.⁹⁴

4.4 Val av placering

Under år 2003 berördes drygt 40 000 barn i åldern 0 – 17 år av någon form av insatser inom öppenvården. Samma år var 15 000 barn under någon del av året placerade för vård utom det egna hemmet.⁹⁵

6 kap. 1 § SoL stadgar att socialnämnden ska sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende. Vården ska utformas i samförstånd med den unge och dennes vårdnadshavare. 11 § 1 st. LVU stadgar att socialnämnden bestämmer hur vården av den unge ska ordnas och var han eller hon ska vistas under vårdtiden. I 2 st. klargörs att vården med stöd av LVU alltid ska inledas utanför den unges eget hem. Därefter finns en möjlighet att den unge får vistas i sitt eget hem om det är bäst för vårdens främjande. Vård i enlighet med LVU är en temporär åtgärd och målsättningen är i det flesta fall att barnet ska kunna återförenas med sina föräldrar. För lite äldre barn kan målsättningen vara att de ska kunna klara av ett eget boende.⁹⁶

⁹³ Prop. 1994/95:224, s. 32 ff 54 f.

⁹⁴ Prop. 1994/95:224, s. 45.

⁹⁵ Barnombudsmannen och Statistiska Centralbyrån, *Upp till 18*, s. 146.

⁹⁶ SOSFS 1997:15, s. 56.

De två olika slags vårdformerna för vård utanför det egna hemmet, vård i familjehem och vård i ett hem för vård eller boende, kan användas oberoende om placeringen sker frivilligt enligt SoL eller utan samtycke med stöd av LVU.⁹⁷ Kommunen ansvarar för tillgången av familjehem och hem för vård eller boende (HVB-hem) enligt 6 kap. 2 § SoL. Utöver dessa två boendeformer finns hem för särskilt noggrann tillsyn, som drivs av Statens institutionsstyrelse, även kallade SiS-hem, 6 kap. 3 § SoL. Även där kan placering ske både med stöd av SoL och LVU.⁹⁸

Vården anpassas efter barnets behov och kan därför inkludera flera slags boenden. Det är inte ovanligt att barnet till en början placeras i ett HVB-hem för att utreda dess behov. Föräldrarna kan också vara med vid en sådan placering för att utreda deras förutsättningar att möta barnets behov.⁹⁹

Vården ska präglas av principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet. Kontinuitetsprincipen innebär att vården och dess insatser ska utmärkas av trygghet och tilltro. Relationen mellan den omhändertagne och socialtjänsten ska vara kontinuerlig så att ett förtroende byggs upp. Det är även en fördel om ett ärende hanteras av samma handläggare i den mån det är möjligt. Vidare ska den omhändertagna inte slussas mellan olika beslutsfattare, utan ärendet ska behandlas med en helhetssyn. Principen om flexibilitet innebär att hänsyn måste tas till den omhändertagnes person, och att åtgärder måste anpassas utifrån dennes behov och totala sociala situation. Ändamålet med vården måste prioriteras och sättas i relation till insatserna. En åtgärd som bedöms som mer allvarlig generellt sett kan i ett enskilt fall vara det bästa alternativet för den individen. Närhetsprincipen innebär bland annat att vården ska beredas så nära det egna hemmet som möjligt för att underlätta kontakter med anhöriga.¹⁰⁰ Se kap. 4.4.4.

4.4.1 Familjehem

Vård i ett familjehem innebär att socialtjänsten placerar den omhändertagne i ett enskilt hem. Definitionen, enligt 3 kap. 2 § SoF, är ett enskilt hem som på uppdrag av socialtjänsten tar emot barn för stadigvarande vård och fostran¹⁰¹ och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt. Familjehemsvård är den vanligaste formen av vård utanför det egna hemmet. Den är att föredra framför vård i hem för vård eller boende, och ska därför alltid prövas i första hand. Vård av barn och ungdomar bör genomföras så att så lite som möjligt avviker från den unges normala förhållanden. I ett familjehem uppstår vanligtvis en närmare anknytning till vuxna föräldraersättare med en mer känslomässig relation dem emellan. En sådan relation till en vuxen är ofta en förutsättning för att barnet ska utvecklas till en trygg, harmonisk och väl fungerande människa.¹⁰²

⁹⁷ Norström, Thunved, s. 122.

⁹⁸ A. a., s. 128.

⁹⁹ SOSFS 1997:15, s. 57.

¹⁰⁰ Norström, Thunved, s. 123, Prop. 1979/80:1, s. 213 ff.

¹⁰¹ eller vuxna för vård och omvårdnad.

¹⁰² Norström, Thunved, s. 122 f, Prop. 1979/80:1, s. 305 ff.

Umgänget mellan barn som är placerade i familjehem enligt SoL och deras närstående bygger främst på frivillighet med tanke på att barnen är placerade med samtycke från föräldrarna. Socialnämnden har trots frivillig placering ett ansvar för att skapa och upprätthålla kontakter mellan barnet och dess hemmiljö.¹⁰³

För barn som är placerade enligt LVU ska umgänget med föräldrar och andra vårdnadshavare anpassas efter rådande omständigheter. Under tiden för omhändertagandet ska socialnämnden verka för en återförening mellan barn och föräldrar och umgänget är då av stor betydelse. Även kontakterna mellan familjehemsföräldrarna och de biologiska föräldrarna är viktiga och familjehemsföräldrarna bör låta de biologiska föräldrarna få insyn i vårdsnaden och ta del i beslut som rör barnet.¹⁰⁴ Som tidigare redogjorts för, i kap. 3, är det dock inte alltid lätt för de biologiska föräldrarna att upprätthålla kontakten med sitt barn efter ett omhändertagande. Föräldrarna har i och med omhändertagande av barnet underkänts som föräldrar av samhället. Är barnet placerat i ett familjehem har familjehemsföräldrarna på motsvarande sätt blivit godkända som föräldrar. En sådan situation kan göra att de biologiska föräldrarna känner rädsla och olust inför ett besök i familjehemmet. Eventuellt kan det för dem vara lättare att bibehålla kontakten och genomföra umgänge om barnet är placerat i ett hem för vård eller boende.¹⁰⁵

4.4.1.1 Anhörigplacering

När ett barn placeras för vård utanför det egna hemmet ska det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående enligt 6 kap. 5 § SoL. Därtill ska vad som är bäst för barnet ska alltid beaktas med stöd av 1 kap. 2 § SoL.

Både svensk och internationell forskning har visat att placeringar hos en anhörig kan vara en fördel om man ser placeringen ur ett livsperspektiv. Barn som tillbringat längre tid i ”främmande” familjehem har efteråt berättat att de känt sig svikna både av den biologiska familjen och av familjehemmet. Socialstyrelsen har visat att risken för ett misslyckande är dubbelt så stor i ett främmande familjehem jämfört med en familjehemsplacering hos en anhörig. En anhörigplacering garanterar dock inte automatiskt att vården tillgodoses. Därför ska alltid en vanlig utredning göras för att säkerställa god vård för barnet.¹⁰⁶

Det är också i enlighet med kontinuitetsprincipen att i första hand utreda möjligheten att placera barnet i dess naturliga nätverk. Att barnet inte flyttas i onödan från trygga hemförhållanden är en viktig grundsats i arbetet med familjehemsplaceringar. Ordalydelsen i paragrafen var tidigare att anhörigplaceringar *bör* övervägas. Detta ändrades 1 januari 2002 till *skall*

¹⁰³ Norström, Thunved, s. 126.

¹⁰⁴ Prop. 1989/90:28 s. 114.

¹⁰⁵ A. prop., s. 72 f.

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:124, s. 114, 1998/99:SoU 6, Norström, Thunved, s. 129 f.

för att ytterligare betona vikten av att socialtjänsten i första hand ska överväga en placering hos anhöriga.¹⁰⁷

4.4.1.2 Överflyttning av vårdnaden

Lagstiftarens intentioner är att omhändertagna barn ska återförenas med sina föräldrar när syftet med vården har uppnåtts. Trots omfattande och långvariga åtgärder kan det dock ibland vara omöjligt att åstadkomma en återförening. Omhändertagna barn i familjehem blir ibland kvar i vården en längre tid, och kan känna en ovisshet om var de hör hemma och hur länge de ska bo kvar i familjehemmet. Det finns därför en möjlighet att överflytta vårdnaden för barn som varit placerade i samma familjehem i tre år. Denna möjlighet finns både för barn som är placerade enligt LVU, i 13 § 3 st. LVU, och enligt SoL, i 6 kap. 8 § 2 st. SoL, i båda fallen med hänvisning till FB 6 kap. 8 §. I FB har en sådan åtgärd varit möjlig sedan år 1983 medan de uttryckliga bestämmelserna i SoL och LVU funnits sedan 1 juli, 2003.¹⁰⁸

Att ett övervägande om överflyttning av vårdnaden ska ske när barnet varit placerat i tre år i samma familjehem motiveras med att de flesta barn som blir kvar länge i vården har placerats i åldern noll till tre år. Tre år är då en lång tid med tanke på barnets ålder och mognad. Ibland kan det självklart behövas längre tid innan barnet har rotat sig så pass i familjehemmet att en överflyttning av vårdnaden ska bli aktuellt, men det är viktigt att undersöka detta regelbundet. När socialtjänsten överväger en överflyttning ska skäl för och emot noga vägas och ställningstagandet ska motiveras och dokumenteras. Som ett led i detta ska alltid beaktas hur barnets umgänge med de biologiska föräldrarna har sett ut och hur det har fungerat.¹⁰⁹ Vid införandet av regleringen i FB poängterades att en överflyttning kan bli aktuell om föräldrarna ej visat intresse för barnet under tiden för omhändertagandet eller om kontakterna dem emellan har varit sporadiska eller skett under uppslitande former. Barnets egen åsikt ska tillmätas betydelse och barnet ska också uppfatta det nya hemmet, familjehemmet, som sitt eget.¹¹⁰

4.4.2 Hem för vård eller boende

Hem för vård eller boende (HVB-hem) definieras i 3 kap. 1 § SoF som ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård och behandling i förening med ett boende. Det kan dessutom bedrivas yrkesmässigt. Främst avses med dessa hem institutioner som tillämpar dygnsvård, exempelvis inackorderingshem och behandlingshem, där utbildad personal finns tillgänglig dygnet runt. Tidigare begrepp som barnhem och ungdomsvårdsskolor benämns numera som HVB-hem. Vad som kännetecknar dessa hem är att de omhändertagna behöver mer omfattande insatser än vad ett enskilt familjehem kan erbjuda dem.¹¹¹ I 3 kap. SoF finns

¹⁰⁷ A. a.

¹⁰⁸ Prop. 2002/03:53, s. 84 ff.

¹⁰⁹ A. prop.

¹¹⁰ Prop. 1981/82:168, s. 70.

¹¹¹ Norström, Thunved, s. 124.

utförliga kriterier som ska uppfyllas vid olika slags HVB-hem, exempelvis behov av läkare.

Liksom vid vård i familjehem ska vård i HVB-hem utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön enligt 6 kap. 1 § 3 st. SoL. För barn och unga placerade enligt LVU gäller att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare tillgodoses enligt 14 § LVU. Eftersom vården sker i en mindre familjär miljö, en institution, kan umgänget underlättas för vissa biologiska föräldrar som känner sig stämplade av samhället som dåliga föräldrar. De biologiska föräldrarna jämförs inte med de familjehemsföräldrar som på motsvarande sätt blivit godkända av samhället utan träffar sitt barn på mer neutral mark.¹¹²

4.4.3 Hem för särskilt noggrann tillsyn

Hem för särskilt noggrann tillsyn (SiS-hem) drivs av Statens institutionsstyrelse och en placering på ett sådant hem kan ske både med stöd av SoL och med LVU¹¹³. Regleringar finns i 6 kap. 3 § SoL.

En placering med stöd av SoL kan exempelvis vara då tvångsvård tidigare har genomförts men vården anses nu kunna fortsätta i frivillig form och vård på ett SiS-hem då är lämpligt.¹¹⁴

Om den unge är omhändertagen på grund av sitt eget beteende enligt 3 § LVU och behöver stå under särskilt noggrann tillsyn kan en placering ske på ett SiS-hem enligt 12 § LVU. Oftast har då en mängd andra vårdinsatser redan prövats.¹¹⁵

Unga som tvångsvis vistas i SiS-hem har också rätt till umgänge med föräldrar och vårdnadshavare enligt 14 § LVU. Dock finns enligt 15 § LVU uttalade möjligheter till begränsningar i umgänget om det är nödvändigt för att vården ska kunna genomföras, se kap. 5.5. I 3 kap. SoF stadgas också om särskilda bestämmelser för SiS-hem. Exempelvis står i 18 § SoF att beslut som gäller rätt att ringa och ta emot telefonsamtal, besök och försändelser enligt 15 a § och 19 § LVU alltid ska antecknas i journalen för någon som vistas på ett SiS-hem.

4.4.4 Närhetsprincipen

Närhetsprincipen präglar all vård utanför det egna hemmet, vilket innefattar både de som är placerade enligt SoL, med samtycke, och de som är placerade enligt LVU, utan samtycke. Närhetsprincipen innebär att vården ska förläggas så nära den enskildes hem som möjligt. Lämpligast är den egna kommunen, men eftersom kommuners storlek varierar kraftigt bör

¹¹² Prop. 1989/90:28, s. 72 f.

¹¹³ och LVM. Norström, Thunved, s. 128.

¹¹⁴ Norström, Thunved, s. 128.

¹¹⁵ Barnombudsmannen och Statistiska Centralbyrån, s. 146.

geografisk närhet vara riktmärket. Undersökningar har visat att kontakten mellan omhändertagna barn och deras föräldrar avtog med avståndet från placeringen till hemmiljön.¹¹⁶ Att placera flera syskon i samma hem, eller i närheten av varandra är också ett uttryck för närhetsprincipen.¹¹⁷

Behovet av samhörighet och kontakt med hemmiljön innefattar inte bara geografisk närhet. Även språkliga och kulturella skillnader måste beaktas, speciellt när det gäller placeringar av invandrabarn. Då är det extra viktigt att familjehemmet och de biologiska föräldrarna kan samarbeta. Detta ställer även krav på socialtjänstens personal som måste beakta föräldrarnas egna önskemål utan att ge avkall på den professionella bedömningen av vad som är bäst för barnet.¹¹⁸

Undantag kan naturligtvis göras från närhetsprincipen, då vårdbehovet alltid måste gå före närhetsbehovet.¹¹⁹ För vissa kan nämligen närheten till hemmiljön försvåra vården. Det finns en risk att biologiska föräldrar som visat sig oförmögna att ta hand om sina barn påverkar barnen negativt om de vistas för nära varandra. Även för ungdomar som har hamnat på glid i tillvaron kan nedbrytande miljö och kamratkontakter vara för lätta att nå. Ibland tillgodoses vården trots att avståndet till hemmiljön är stort och i vissa fall inverkar det till och med positivt på vården att den inte sker nära hemmiljön. Möten för kontakt med anhöriga planeras då in mer exakt istället för den spontana kontakt som kan uppkomma när vården sker nära hemmiljön.¹²⁰

Europadomstolen har i målet Olsson mot Sverige I uttalat sig om närhetsprincipen och syskonplacering. Tre barn hade omhändertagits enligt LVU och placerats i familjehem ca 10, 60 och 60 mil ifrån föräldrarnas hem. Intentionen hade varit att de barn som var placerade 60 mil ifrån föräldrarna skulle vara placerade i samma familjehem men detta ändrades i sista minut och därför var de ca 10 mil ifrån varandra, i varsitt familjehem. Umgänget med det äldsta barnet, som också bodde närmast föräldrarnas hem, hade utvecklats från en träff var sjätte vecka till en träff varje vecka och några veckor under sommaren. Föräldrarna förbjöds till en början att träffa de yngre barnen på deras respektive vistelseorter som också hölls hemliga. De hade dock möjlighet att träffa barnen på en neutral plats tillsammans med kontaktpersoner vid ett tillfälle varannan månad. Restriktionen med hemlig vistelseort lyftes efter det första året och de kunde träffas i familjehemmen. Drygt två och ett halvt år efter omhändertagandet beslöts att umgänget skulle begränsas till ett tillfälle var tredje månad. Detta skedde med hänsyn till den dåliga relationen mellan föräldrarna och familjehemmen. Domstolen konstaterar att föräldrarna träffat barnen tre

¹¹⁶ Norström, Thunved, s. 123 f., Prop. 1979/80:1, s. 214 ff.

¹¹⁷ SOSFS 1997:15, s. 57.

¹¹⁸ Prop. 1997/98:124 s. 113.

¹¹⁹ Norström, Thunved, s. 123 f.

¹²⁰ A. a., s. 126, 1979/80:1, s. 214 ff.

gångar per år de första åren men att de sedan inte hade besökt dem på över två år.¹²¹

Europadomstolen fastslår att omhändertagandet i sig inte var felaktigt. Ett omhändertagande är dock en tillfällig lösning som ska upphöra så fort förhållandena förbättras. Alla åtgärder som vidtas ska därför ske i enlighet med det övergripande målet att återföreina familjen. Tvärtemot detta inträffade när de två yngsta barnen placerades långt ifrån sina syskon och föräldrar vilket försvårade umgänget mellan barnen och föräldrarna. Närhetsprincipen var därmed inte uppfylld. Det äldsta barnet hade visserligen speciella behov men domstolen ansåg inte att det var ett tillräckligt skäl för att placera honom så långt ifrån de andra två syskonen. Situationen förvärrades av restriktionerna med hemlig vistelseort trots att de till viss del var berättigade med tanke på att föräldrarna fört bort det äldsta barnet och hållit honom gömd i två månader.¹²²

Sammanfattningsvis menar domstolen att de vidtagna åtgärderna från svensk sida inte har varit nödvändiga. Ett ingrepp i familjelivet enligt artikel 8 måste rättfärdigas genom ett krav på nödvändighet. Trots att de svenska myndigheterna agerade i god tro ansåg domstolen inte att det var tillräckligt för att nå upp till nödvändighetskravet. Dessutom anfördes administrativa problem som orsaker till de olika placeringarna av barnen. Domstolen påpekar att vid beslut som gäller så fundamentala områden som respekt för familjeliv ska hänsyn av administrativ art komma på andra plats. Att placera barnen långt ifrån varandra och föräldrarna i strid med närhetsprincipen ansågs därmed vara en kränkning av artikel 8.¹²³

4.5 Sammanfattning och kommentarer

Det finns ett antal faktorer som påverkar beslut om umgänge; barnets bästa, barnets vilja, barnets behov och val av placering.

Vid alla beslut som rör barn ska barnets bästa beaktas enligt en grundprincip som funnits i svensk rätt under lång tid och som i och med BK ytterligare förstärkts. Regleringar som stadgar barnets bästa finns både i SoL och LVU och det är viktigt att barnets bästa beaktas genom att olika alternativa lösningar utreds och redovisas. Vad begreppet barnets bästa innebär är dock inte en gång för alla givet utan ändras i takt med att samhället förändras och kunskap och värderingar varierar. Dessutom betyder det olika för olika människor i förhållande till deras uppfattning om barnets behov.¹²⁴

Vid bedömningen av barnets bästa är barnets behov av omvårdnad och skydd det mest elementära livsbehovet.¹²⁵ Även barnets behov av sina föräldrar är ett av de viktigaste kriterierna, då relationen till föräldrarna är

¹²¹ Olsson mot Sverige 1, 24.3.1988, Serie A nr 130.

¹²² A. a.

¹²³ A. a.

¹²⁴ Prop. 1996/97:124, s. 98 ff.

¹²⁵ SOU 1997:116, s. 135.

livsavgörande i psykologiskt hänseende. Ett otillfredsställt behov kan leda till en onormal utveckling beroende på barnets ålder och utvecklingsnivå. Barnet har ett behov av ett varaktigt och stabilt förhållande till föräldrarna som inte bara tillgodoser barnets fysiska behov utan också andra behov, däribland kärlek, respekt för sin person och trygghet.¹²⁶

Då barn omhändertas har det ofta brustit hos föräldrarna i någon av dessa förutsättningar. Vid en placering i ett familjehem kan barn få dessa behov tillfredsställda av familjehemsföräldrarna som träder in som ett slags substitut. Likaså finns andra placeringsmöjligheter, HVB-hem för de som har större behov, eller då vårdbehovet behöver utredas, och SiS-hem för de som behöver mer professionell vård. Ett barn som omhändertas i enlighet med 3 § LVU, så kallade beteendefall, kan vara till skada för sig själv genom sitt beteende. Den unge kan vara hotfull mot föräldrarna och därmed ska umgänget anpassas efter dessa förhållanden.

Även om placeringen innebär att barnet får sina behov av omvårdnad och skydd tillgodosedda av någon annan än de biologiska föräldrarna är det viktigt att barnet får ha en kontakt med sitt ursprung. Detta kan ske genom att placeringen sker hos någon anhörig, ett alternativ som alltid ska undersökas i första hand. Placeringen ska också ske i enlighet med närhetsprincipen, att vården förläggs nära det ursprungliga hemmet, i den mån det är möjligt, både rent praktiskt och i enlighet med vårdens utförande. Likaså bör barnet så långt det är möjligt placeras med sina syskon. Ibland kan närhetsprincipen få ge vika för att ändamålet med vården ska uppfyllas.¹²⁷ I förarbeten har uttalats att detta särskilt ska beaktas vid placeringar av barn med invandrarbakgrund där språkliga och kulturella skillnader kan skapa barriärer. Det är då extra viktigt att familjehemmet och de biologiska föräldrarna kan samarbeta.¹²⁸ Så torde vara fallet även för andra barn än bara de med invandrarbakgrund. Att få sitt barn placerat utanför hemmet, antingen för att man inser att man behöver hjälp eller om det skett tvångsvis är nog en traumatisk upplevelse för de flesta föräldrar. Att föräldrar till barn som placerats i familjehem kan ha svårt att besöka barnen på grund av att de känner sig misslyckade i sin föräldraroll är nog inte ovanligt. Socialnämndens ansvar att motivera och få till stånd umgänge är där extra stort.

Det finns olika teorier som behandlar barnets behov av umgänge och hur exempelvis familjehemsföräldrar kan överta den psykologiska föräldrarollen, den som tillgodoser barnets grundläggande behov. Den relationsorienterade skolan menar att den person som barnet inlett ett samspel med som nyfödd förblir barnets psykologiska förälder, oavsett samhällets syn på den personen. Förespråkare för den skolan anser att man så långt som möjligt ska försöka undvika ett omhändertagande av barnet och därmed åstadkomma en separation. Om ett omhändertagande ändå är nödvändigt är det av största vikt att barnet har kontakt med föräldrarna under tiden för att

¹²⁶ SOU 1979:63, s. 56 f., SOU 1996:115, s. 40 ff., SOU 1997:116, s. 135 f.

¹²⁷ Norström, Thunved, s. 123 f.

¹²⁸ Prop. 1997/98:124, s. 113.

resultat ska åstadkommas.¹²⁹ Om barnen förlorar kontakten med sina biologiska föräldrar förlorar de en del av sig själva.¹³⁰ Det är bättre att barnet får en bild av en förälder som kanske missbrukar eller beter sig illa än att inte veta något om sin förälder. Det är bättre att brottas med tankar och negativa åsikter om en avvikande förälder jämfört med fantasier om en förälder som har övergivit barnet.¹³¹

Den behovsorienterade skolan menar å sin sida att det är den som på ett känslomässigt sätt tillgodoser ett barns behov av omvårdnad som kan bli en psykologisk förälder. Vid ett omhändertagande blir därmed familjehemsföräldern psykologisk förälder i och med att den sköter barnets dagliga omvårdnad och därmed tillgodoser dess grundläggande behov.¹³² Det dagliga upprepade samspelet och de gemensamma upplevelserna är vad som bygger upp föräldraskapet. En frånvarande och passiv vuxen, oavsett om dess relation till barnet är biologisk eller juridisk, kan däremot inte uppnå rollen som psykologisk förälder.¹³³ Följden av det behovsorienterade synsättet blir att man prioriterar barnets förhållande till familjehemsföräldrarna framför de biologiska föräldrarna. Barnet ska känna sig tryggt i familjehemmet och vid behov ska familjehemsföräldrarna fungera som en permanent ersättning för de biologiska föräldrarna.¹³⁴

Den syn som tillämpas i den sociala barnvården idag i Sverige verkar vara en blandning av dessa två skolor. Den behovsorienterade skolan kan man se genom att en överflyttning av vårdnaden är möjlig när ett barn har varit placerat i samma familjehem under tre år. Detta beslut motiveras med att majoriteten av de barn som placeras är så pass unga vid placeringen att de inte känner till någon annan familj än familjehemsfamiljen.¹³⁵ Vid en utredning om en sådan placering ska det dock alltid utredas att barnet ifråga uppfattar familjehemmet som sitt eget.¹³⁶

Den relationsorienterade skolans uppfattning får också utrymme i svensk rätt eftersom i första hand lösningar med barnet och föräldrarna tillsammans ska prövas. Om det inte går att lösa problemen med samtycke kan tvångsvård inledas. Likaså finns influenser från den relationsorienterade skolan i regleringen av umgänge mellan placerade barn och deras anhöriga. Umgänget är en prioriterad uppgift för socialnämnden och en placering ska ses som en tillfällig lösning eftersom grundtanken ändå är att en återförening mellan barnet och föräldrarna ska ske. Umgänge är ett medel för att nå målet. Ett barn som varit placerat en längre tid och som inte har haft kontakt med sina föräldrar kan ej direkt återförenas med dem, utan umgänget måste trappas upp för att en relation dem emellan ska återuppstå.

¹²⁹ Prop. 1989/90:28, s. 49 ff.

¹³⁰ Andersson, s. 32.

¹³¹ Andersson, s. 32 f., Schiratzki, s 118, Sjösten, s. 98 f.

¹³² Prop. 1989/90:28, s. 49 ff.

¹³³ Andersson, s. 30.

¹³⁴ Prop. 1989/90:28, s. 49 ff.

¹³⁵ Prop. 2002/03:53, s. 84 ff.

¹³⁶ Prop. 1981/82:168, s. 70.

Sociologen Gunvor Andersson beskriver barnets behov av umgänge på ett bra sätt. Hon menar att skillnad bör göras mellan bibehållna relationer och bibehållen kontakt med de biologiska föräldrarna. Om det fanns känslomässiga relationer mellan barn i familjehem och dess biologiska föräldrar redan när barnet blev omhändertaget bör det vara av stor vikt att bibehålla dessa relationer. Om så inte var fallet bör ändå kontakt mellan barnet och föräldrarna upprätthållas för att stärka barnets identitetsutveckling.¹³⁷

Vid ett beslut om umgänget måste man främst se till barnets bästa. Barn som är omhändertagna med stöd av LVU kan ha ett behov av att inte träffa sina föräldrar. Det kan vara förenligt med barnets bästa att under en tid inte ha kontakt med de biologiska föräldrarna för att bygga upp en relation till exempelvis familjehemsföräldrarna. De biologiska föräldrarna kan i en sådan situation ha svårt att förstå att det bästa för barnet inte skulle vara att umgås med sina föräldrar.

Det faktiska umgänget ser också olika ut beroende på placeringen av barnet. De olika placeringarna speglar ofta behovet av vården och därmed regleras även umgänget utifrån detta. Vid en placering på ett SiS-hem finns uttryckliga instruktioner om hur umgänget ska ske. Beslut för umgänge kan även fattas för de andra typerna av boende så länge barnet är placerat där med stöd av LVU. Placeringar med stöd av SoL är baserade på frivillighet och då finns ej möjlighet att begränsa umgänget. Även barnets vilja speglar umgänget, där viljan ska tillmätas betydelse med hänsyn till ålder och mognad. Den ungefärliga åldern då barnens vilja tillmätas större betydelse är 12 år. Likaså har det barn som fyllt 15 år talerätt i frågor som rör det. När unga är placerade med stöd av 3 § LVU, de så kallade beteendefallen, kan dock deras åsikt inte alltid ges företräde framför föräldrarnas eller de som beslutat om vården om det är med hänsyn till den unges bästa. Även yngre barns åsikter ska tillmätas betydelse, och barnen får höras om det kan vara till nytta för utredningen och om de inte tar skada.

¹³⁷ Andersson, s. 35.

5 De yttre ramarna för umgänge

Utformningen och omfattningen av umgänge måste bedömas från fall till fall. Främst måste barnets vårdbehov tillgodoses. Den vårdplan som upprättas vid ett omhändertagande reglerar till viss del hur umgänget mellan barnet och dess anhöriga ska utformas. Socialstyrelsen rekommenderar att utöver vårdplanen upprätta en plan över umgänget när barn är omhändertagna enligt LVU. Denna umgänkesplan upprättas mellan barnet, de biologiska föräldrarna, familjehemsföräldrarna och socialnämnden. Föräldrarnas inställning till umgänget bör framgå men de ska inte känna sig tvingade att gå med på planen eftersom alltför tvingande regler istället bör regleras enligt 14 § LVU. Då föräldrarna inte vill gå med på planen bör socialnämnden besluta om begränsningar i umgänget i enlighet med 14 § 2 st. 1 p, så att föräldrarna har möjlighet att överklaga beslutet.¹³⁸

Som tidigare nämnts kan umgänge mellan föräldrar och barn som är omhändertagna enligt LVU inte likställas med umgänge enligt FB. Detta medför även att utformningen av umgänget varierar. Vid vård med stöd av LVU är barn omhändertagna på grund av föräldrarnas brister, missförhållanden i hemmet eller att föräldrarna inte klarar av att hantera barnen. Detta innebär att umgänget måste utformas utifrån dessa förutsättningar.¹³⁹

5.1 Fysiskt umgänge

När umgänge diskuteras och regleras avses oftast att barnet och föräldrarna fysiskt träffas. Detta kan ske i föräldrahemmet, i familjehemmet eller som ett tredje alternativ på en neutral plats, t ex dagis.¹⁴⁰

I RÅ 1999 not 124 har frågan om utökat umgänge mellan barn och deras biologiska föräldrar prövats. Två barn hade varit omhändertagna för vård enligt LVU sedan barnen var nyfött respektive 1 år. Vid tiden för regeringsrättens dom hade 4 år förflutit sedan omhändertagandet. Umgänge hade under alla år skett genom att föräldrarna hälsade på i familjehemmet, fyra timmar vid ett tillfälle varannan vecka. En familjehemsförälder eller någon från socialtjänsten hade alltid varit närvarande. Dessutom hade umgänge förekommit vid särskilda tillfällen, exempelvis vid födelsedagar. Därutöver hade även barnens mor- och farföräldrar umgåtts med barnen. Föräldrarna önskade utökat umgänge och regeringsrätten biföll till viss del deras talan. Regeringsrätten menar att utredningen i målet visat att fungerande umgänge skett under en längre tid. Grundtanken vid vård enligt

¹³⁸ SOSFS 1997:15, s. 67.

¹³⁹ A. a., s. 66 f.

¹⁴⁰ A. a., s. 66.

LVU är att ett återförenande ska ske så snart det är möjligt med hänsyn till barnets bästa. För att ett återförenande ska kunna ske måste en nära kontakt mellan barnet och föräldrarna ha förekommit under vårdtiden. Det är därför också av stor betydelse att när begränsningar i umgänget har beslutats, kontinuerligt prova möjligheten till att utvidga umgänget. Detta ska ske med hänsyn främst till barnets bästa i ljuset av grunden för omhändertagandet och hur relationen mellan barnet och föräldrarna utvecklats under tiden för vården. Vidare måste en utökning ske successivt. I detta fall hade barnen inte vistats i föräldrahemmet sedan tiden för omhändertagandet. Umgänget utökades därför genom umgänge en helgdag var fjärde vecka under sex timmar i föräldrarnas bostad med en kontaktperson närvarande och en helgdag var fjärde vecka under sex timmar i familjehemmet.¹⁴¹

5.2 Kontaktperson

Umgänge kan ske med en kontaktperson närvarande. För placeringar med stöd av SoL är detta frivilligt och i 3 kap. 6 § 3 st. SoL finns också tillämplig reglering. Där stadgas att en kontaktperson kan utses av socialnämnden. Det kan vara en enskild person eller en familj som ska stödja en enskild och/eller dennes närmaste om de begär eller samtycker till det. För barn under 15 år måste barnets vårdnadshavare begära eller samtycka till kontaktpersonen. Barn över 15 år får själv bestämma.

Socialnämnden har möjlighet att besluta om att en utomstående kontaktperson ska vara närvarande vid umgänge som är beslutat enligt LVU. Kontaktpersonen kan vara en familjehemsförälder, en representant från de sociala myndigheterna eller en släkting. Det viktiga är att barnet känner förtroende för personen ifråga. Behovet av en kontaktperson bestäms med hänsyn till barnets ålder, önskemål, behov av trygghet och orsaker till placeringen.¹⁴²

5.3 Brev- och telefonkontakt

Brev- och telefonkontakt omfattas inte uttryckligen av begreppet umgänge enligt lagtexten i 6 kap. 1 § SoL och 14 § LVU. Att brev- och telefonkontakt omfattas av umgänge kan man dock urskilja genom att möjligheten att begränsa dessa former av kontakt finns enligt praxis.

Detta slogs fast redan i RÅ 1971 ref. 283. Regeringsrätten fastställde där ett beslut från socialnämnden som utfärdat ett förbud beträffande umgänge under ett år framåt. Förbudet omfattade såväl besök som telefonkontakter.¹⁴³

I RÅ 1993 ref. 72 hade två barn omhändertagits och de skulle enligt vårdplanen vara omhändertagna under en längre tid. Det ena barnet var vid tillfället för omhändertagandet känslomässigt stört till följd av moderns

¹⁴¹ RÅ 1999 not 124.

¹⁴² SOSFS 1997:15, s. 66 f.

¹⁴³ RÅ 1971 ref. 283.

behandling av honom. Han blev i familjehemmet med tiden bättre men regredierade vid ökad kontakt med sin mamma. Socialnämnden beslutade därför med hänsyn till ändamålet med vården att umgänget skulle begränsas till ett möte två och en halv timme per tillfälle var fjortonde dag och telefonkontakt vid två tillfällen per vecka. Regeringsrätten fastslog beslutet, att en begränsning av föräldrars umgängesrätt även kan ske genom en inskränkning av föräldrarnas rätt att kontakta barnet per telefon, och hänvisade till RÅ 1971 ref. 283.¹⁴⁴

Brevkontakt uppmärksammas i ett utlåtande från JO 1997/98 s.344. Två barn hade omhändertagits interimistiskt enligt LVU i december år 1994. Misstanke förelåg om sexuella övergrepp. Socialnämnden vägrade överlämna en skriftlig nyårshälsning med några fotografier till barnen från deras föräldrar. Föräldrarna hade enligt ett beslut umgängesförbud gällande besök och telefonkontakt med barnen. JO Knöös konstaterar att socialnämnden visserligen har möjlighet att föreskriva behövliga begränsningar i umgänget. Ett sådant beslut får dock aldrig fattas slentrianmässigt eller av bekvämlighets skull. Vidare bör kontakten mellan barnen och hemmiljön bero på de misstankar som föreligger och därmed medförande risker för barnen. Dock bör nämnden vara försiktig med att skära av all kontakt. JO Knöös anmärker att det i det här fallet inte fanns något beslut om förbud för föräldrarna att skriva till barnen. Dessutom anser han att hälsningen var så oskyldig att det var märkligt varför socialnämnden vägrat överlämna den.¹⁴⁵

Även Europadomstolen för mänskliga rättigheter har tagit upp brev- och telefonkontakt. I fallet Andersson mot Sverige hade en pojke omhändertagits när han var 9 år, i juni 1985, med stöd av GLVU¹⁴⁶ på grund av det förelåg en risk för hans mentala hälsa och utveckling. Han hade innan omhändertagandet uppträtt omoget och asocialt i skolan och slutligen slutat närvara regelbundet vid undervisningen. Pojken hade därefter omhändertagits interimistiskt för att utredas på barnpsykiatrisk klinik. Modern ansågs kunna störa utredningen varför ett omedelbart omhändertagande blev aktuellt. I samband med omhändertagandet ålades modern besöksrestriktioner men tilläts kontakta pojken per telefon. Båda besluten fastställdes i länsrätten. Besluten överklagades men kammarrätten fastlade dem och regeringsrätten lämnade ej prövningstillstånd. Socialnämnden ansökte därefter om fortsatt vård enligt LVU, ett beslut som beviljades av länsrätten. Pojken placerades för utredning men rymde efter ca en månad hem till modern. Efter ytterligare en och en halv månad gjordes en uppgörelse som gick ut på att pojken skulle vistas på utredningshemmet en tid till och därefter skulle vården fortsätta i moderns hem. Detta fungerade bra i ca sex månader tills pojken slutade närvara i skolan. Pojken placerades åter i utredningshemmet men rymde igen och fick föras tillbaka med polishjälp. Modern överklagade under tiden beslutet om vård enligt LVU men kammarrätten avsåg ansökan och regeringsrätten avvisade talan.

¹⁴⁴ RÅ 1993 ref. 72.

¹⁴⁵ JO 1997/98 s. 344.

¹⁴⁶ Lag (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Pojken placerades slutligen i ett familjehem 12 mil från moderns hem och stannade där till vården upphörde, drygt 1 år och åtta månader senare. I samband med placeringen i familjehemmet beslutade socialnämnden om ett umgängesförbud som skulle gälla tillsvidare. Förbudet innebar förbud mot direkt kontakt och även förbud att kontakta pojken per brev och telefon. Under hösten överenskom socialnämnden med modern och genomförde möten vid två tillfällen hemma hos ett par som var förordnade kontaktpersoner. Länsrätten menade i sin dom i september 1986 att beslutet om att förbjuda telefonkontakt i augusti 1986 tagits med stöd av 11 § dåvarande LVU och därmed inte var överklagbart. Kammarrätten uttalade i sin dom i november samma år att umgängesbegränsningar kan beslutas om direkt kontakt, telefonkontakt eller hemlighållande av vistelseort enligt 16 § vilket alltså länsrätten skulle ha utrett. Beslutet om inskränkningarna i umgängesrätten var dock acceptabelt eftersom modern inte hade visat förståelse för pojkens behov av vård, och därmed kunde anses ha ett negativt inflytande över vården. Regeringsrätten avslog ansökan om prövningstillstånd. I mars 1987 beslöt socialnämnden att tills vidare reglera all kommunikation mellan pojken och hans mamma. Modern hade rätt att kontakta pojkens läkare och en av hans kontaktpersoner vissa tillfällen per vecka. Hon hade dessutom rätt att ha telefonkontakt med familjehemsfadern flera gånger per vecka. Därtill skulle brev från modern till pojken först granskas av familjehemsfadern. Umgänge genomfördes sedan på en månatlig basis med vissa undantag. Vid något tillfälle skedde det även i moderns hem. Till skillnad från innan deltog inte familjehemsfadern eftersom kontaktpersonerna ändå fanns närvarande och då modern vägrade umgänge om familjehemsfadern var närvarande. Dessutom tillade kammarrätten att umgänge hos kontaktpersonerna måste fungera bra innan annat umgänge kan komma på tal.¹⁴⁷

I februari 1988 beslöt socialnämnden att utöka umgänget till en gång varje månad i moderns hem, utöver de möten som arrangerades hos kontaktpersonerna minst två gånger per månad. Annan kontakt tilläts också, och telefonkontakt godkändes under förutsättning att den genomfördes på pojkens initiativ. Länsrätten fastställde detta beslut medan kammarrätten beslöt att vården av pojken skulle upphöra. Beslutet motiverades med att pojken hade återfått sin självkänedom och utvecklats så pass mycket att han nu skulle kunna hantera en situation i hemmet med eventuell bristande omsorg från modern. Dessutom skulle moderns problem med de sociala myndigheterna, som ökat under vårdtiden, eventuellt förbättras av pojkens återvändande.¹⁴⁸

Europadomstolen diskuterar först i sin dom att det inte var helt klart att man enligt svensk rätt kunde förordna om umgängesbegränsningar som omfattade brev- och telefonkontakt. Domstolen ansåg att det inte fanns lagstöd eller stöd i förarbetena för en sådan åtgärd och att den praxis som fanns tillgänglig inte var prövad av högsta instans. 1971 års fall i regeringsrätten hade bara fastställt kammarrättens dom. Fallet var dessutom

¹⁴⁷ Andersson mot Sverige, 25.2.1992, Serie A nr 226A.

¹⁴⁸ A. a.

ett notisfall som förklarades som ett fall där rättsläget inte var helt klart men ändå kan tillmätas betydelse.¹⁴⁹

Slutligen konstaterade domstolen ändå att det var möjligt att begränsa umgänget på detta sätt. Det var trots allt den nationella domstolens uppgift att tolka lagen, och avgörandena hade inte endast beslutats på handlingarna från den lägre domstolen. Därmed uppkom frågan om begränsningarna varit nödvändiga. Domstolen ansåg att det funnits visst fog för att begränsa besöken av modern då hon var uttalat negativ till vården och vid ett flertal tillfällen hjälpt pojken att rymma från behandlingshemmet. Dock ska begränsningarna ses tillsammans med de övriga beslutade begränsningarna, förbud mot brev- och telefonkontakt. Det måste finnas starka motiv för så pass omfattande begränsningar. De skäl som de svenska domstolarna har påtalat är av generell natur och visar inte uttryckligen att brev- och telefonkontakterna behövde begränsas. Domstolen betvivlar inte att skälen varit relevanta men anser samtidigt att de inte varit tillräckliga för så pass omfattande inskränkningar i umgänget. Europadomstolen kom fram till att Sverige därmed brutit mot nödvändighetskravet i artikel 8.¹⁵⁰

5.4 Vem omfattas av umgänge?

I den generella bestämmelsen i 6 kap. 1 § 3 st. SoL stadgas att vård i familjehem eller i hem för vård eller boende bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. För att främja barnets samhörighet med de anhöriga och för att klargöra kontakt med hemmiljön kompletterades bestämmelsen till att omfatta kontakt även med andra närstående än dem som räknas som anhöriga.¹⁵¹ I 14 § LVU stadgas uttryckligen att umgänge med föräldrar och vårdnadshavare ska tillgodoses så långt det är möjligt. Genom en lagändring år 2003 klargjordes att även föräldrar som inte är vårdnadshavare omfattas. Enligt 11 § 4 st. LVU har dessutom socialnämnden det övergripande ansvaret för vården och kan därmed bestämma om umgänge med andra än föräldrar och vårdnadshavare.

En placering utanför det egna hemmet får inte innebära att barnet blir avskuret från all kontakt med känslomässigt betydelsefulla personer.¹⁵² Här inkluderas inte bara föräldrar, syskon och andra släktingar utan även andra personer som barnet levit i släktgemenskap med, lärare eller vänner.¹⁵³

Extra hänsyn måste tas till invandrar- och flyktingbarn med språkliga och kulturella skillnader. I många kulturer spelar släkttillhörigheten en större roll än vad vi är vana vid. En bristande kontakt med slakten kan leda till isolering och vilsenhet i vuxen ålder.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Andersson mot Sverige, 25.2.1992, Serie A nr 226A.

¹⁵⁰ A. a.

¹⁵¹ Prop. 1996/97:124, s. 112 f.

¹⁵² Prop. 1989/90:28, s. 73.

¹⁵³ SOSFS 1997:15, s. 66.

¹⁵⁴ Prop. 1989/90:28, s. 73.

I JO 1995/96 s. 292 behandlas syskons rätt till umgänge med ett omhändertaget barn. Ärendet gäller en äldre syster som vill ha utökat umgänge med sin 12-åriga lätt hjärnskadade syster som omhändertagits enligt LVU. Umgänget hade dithills bestått av systemens besök på barnhemmet tre timmar varje vecka med personal från barnhemmet närvarande. Under ärendets gång hade den omhändertagna flickan familjehemplacerats och hennes vistelseort var sekretessbelagd samt umgängesförbud förelåg i förhållande till modern. I och med familjehemsplaceringen hade umgänget med systemen upphört. Socialnämnden ansåg att systemen var styrda av modern, som också hade överklagat vården, och därför ville man inte röja vistelseorten. JO Norell Söderblom vill inte uttala sig om riskerna för att systemen berättade om vistelseorten för modern utan lämnar detta avgörande till socialnämnden. Däremot erinras om möjligheten att lämna ut en hemlig uppgift med förbehåll att den inte får lämnas vidare. JO påtalar även vikten av umgänge mellan omhändertagna barn och andra närstående än föräldrar och vårdnadshavare. Dessutom konstateras att syskonen fram till familjehemsplaceringen hade haft ett regelbundet om än begränsat umgänge och att det allteftersom hade framkommit att det var viktigt för den omhändertagna flickan med umgänge med sin syster. JO förutsatte att umgänget så snart som möjligt skulle återupptas.¹⁵⁵

5.5 Begränsningar

Socialnämnden kan besluta om begränsningar av umgänget för de som är omhändertagna med stöd av LVU enligt 14 § andra stycket LVU. Det krävs dock starka skäl för ett sådant ingripande.¹⁵⁶

En placering enligt SoL bygger på frivillighet och därför kan socialnämnden inte ensidigt begränsa umgänget mellan placerade barn och deras föräldrar. Dock måste socialnämnden vara uppmärksam, eftersom ett behov av att faktiskt begränsa umgänget i sig kan vara ett skäl till att placering enligt LVU är för handen, trots att samtycke till en frivillig placering finns.¹⁵⁷

Skäl för att begränsa umgänget kan vara omständigheter som gör att barnet ej bör träffa föräldrarna under tiden som vården pågår. Ett exempel är en risk för att föräldrarna obehörigen griper in i vården. Föräldrarnas personliga förhållanden kan också vara avgörande, exempelvis vid långtgående missbruk eller psykiska problem.¹⁵⁸ Andra skäl kan vara att det finns en risk för övergrepp eller att föräldrarna ska avvika med barnet. Därutöver ska beaktas barnets eventuella rädsla för föräldern eller att föräldern vill ha så mycket umgänge med barnet att vården blir verkningslös eller hindrar barnets anknytning till familjehemmet. Barnets egen inställning

¹⁵⁵ JO 1995/96, s. 292.

¹⁵⁶ Prop. 1979/80:1, s. 601.

¹⁵⁷ SOSFS 1997:15, s. 66.

¹⁵⁸ Prop. 1979/80:1, s. 601.

till umgänget och eventuella begränsningar ska också klargöras med hänsyn till barnets ålder, mognad och övriga omständigheter.¹⁵⁹

Beslut om inskränkningar i umgänget bör inte beslutas i större utsträckning än vad som är nödvändigt för att genomföra vården.¹⁶⁰ Ett beslut om umgängesbegränsningar eller flyttningsförbud får heller aldrig fattas slentrianmässigt eller av bekvämlighetsskäl.¹⁶¹ Att ge vissa föreskrifter om exempelvis besök är däremot en åtgärd som ofta får anses ingå som ett normalt led i vården av barnet. De krav som ställs för tillämpningen av bestämmelsen får därför bedömas bland annat med hänsyn till hur långtgående de beslutade inskränkningarna är.¹⁶² För att ytterligare betona den allvarliga åtgärd som en umgängesbegränsning är, och att den inte bör gälla längre än nödvändigt, ska en omprövning av beslutet göras med jämna tidsintervaller. Tidsintervallen är minst var tredje månad, enligt 14 § 3 st. LVU, och i många fall går det att häva beslutet inom den beslutade tiden.¹⁶³

En omprövning av själva vården enligt LVU ska också göras minst en gång var sjätte månad för omhändertagande enligt 2 § och fortlöpande var sjätte månad vid omhändertagande enligt 3 §. Detta stadgas i 13 § LVU. För barn som är placerade med stöd av SoL ska socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs enligt 6 kap. 8 § SoL.

5.5.1 För vem gäller begränsningarna?

Begränsningarna i umgänget gäller främst föräldrar som även är barnets vårdnadshavare enligt 14 § 1 st. LVU. Sedan en lagändring den 1 juli 2003 gäller det även föräldrar som ej är vårdnadshavare då umgängesrätten är reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal.¹⁶⁴

För andra än föräldrar och vårdnadshavare gäller 11 § 4 st. LVU vilket innebär att socialnämnden med stöd av sin allmänna befogenhet kan bestämma om besök hos den omhändertagne. Ett sådant beslut om begränsning kan inte överklagas. Det är därför av stor vikt att nämnden noga överväger möjligheterna till umgänge.

Är den unge omhändertagen i ett hem för särskilt noggrann tillsyn enligt 15 a § LVU kan besöksrestriktioner gälla för vissa personer enligt 3 § i Lagen (1996:981) om besöksbegränsningar vid viss tvångsvård. Dock gäller dessa restriktioner ej för dem som omfattas av 14 § 1 st. LVU, vilket är föräldrar och vårdnadshavare.

¹⁵⁹ SOSFS 1997:15, s. 67.

¹⁶⁰ Prop. 1979/80:1, s. 601.

¹⁶¹ Prop. 1989/90:28, s. 73 ff.

¹⁶² Norström, Thunved, s. 278.

¹⁶³ Prop. 1989/90:28, s. 73 ff.

¹⁶⁴ Norström, Thunved, s. 278.

5.5.2 Besöksförbud

I RÅ 1990 ref. 97 begränsades umgängesrätten genom ett totalt besöksförbud. Ett barn hade varit omhändertaget i sju år. Hans biologiska föräldrar ville att vården skulle upphöra alternativt att umgängesbegränsningarna med ett besöksförbud skulle upphöra. Pojken som var 16 år ville inte träffa de biologiska föräldrarna överhuvudtaget och hade motsatt sig detta under en lång tid trots flera försök från socialnämndens sida att uppnå en kontakt mellan pojken och hans föräldrar. Det ansågs inte lämpligt med ett framtvingat umgänge med hänsyn till den unges hälsa och utveckling som då kunde ta skada. Regeringsrätten konstaterade att varken lagtext eller uttalanden i förarbeten hindrade ett beslut om totalt besöksförbud, vilket därmed också blev följden.¹⁶⁵

Besöksförbud kan också utfärdas om barnet är omhändertaget i ett hem för särskilt noggrann tillsyn enligt 15 a § LVU. Paragrafen hänvisar till särskilda bestämmelser i Lagen (1996:981) om besöksbegränsningar vid viss tvångsvård. 2 § stadgar att huvudmannen för institutionen kan bestämma om allmänna besökstider. Dessutom kan besöksrestriktioner, generella eller som avser viss person, beslutas enligt 3 §.

5.5.3 Brev- och telefonkontakt

Begränsningar av föräldrars umgängesrätt kan även omfatta inskränkningar i föräldrars rätt att kontakta barnen per brev eller telefon. Så skedde i fallet RÅ 1993 ref 72, se kap. 5.3. Där konstaterades att socialnämndens befogenhet att begränsa eller helt avskära föräldrars möjlighet att träffa sitt barn medan det är föremål för vård enligt LVU även innefattar telefonkontakt som var aktuellt i detta fall. I domen hänvisas till RÅ 1971 ref. 283 där regeringsrätten fastställt ett beslut från socialnämnden angående ett förbud beträffande umgänge under ett år framåt. Förbudet omfattade såväl besök som telefonkontakter.

Samtidigt som det är möjligt att begränsa umgänget poängteras, med hänvisning till förarbeten, att umgängesbegränsningar ska tillämpas restriktivt.¹⁶⁶ Socialstyrelsen understryker att utöver umgänget även begränsa brev- och telefonkontakten är ett synnerligen stort ingrepp i vårdnadshavarens rätt. Detta bör enligt Socialstyrelsens mening ske ytterst restriktivt och endast under en kortare tid. Skulle det bli aktuellt med begränsningar av detta slag under en lång tid bör istället en eventuell överflyttning av vårdnaden enligt FB övervägas, se kap. 4.4.1.2. Dessutom bör en begränsning i föräldrars rätt att kontakta barnet per telefon alltid anges uttryckligen i beslutet även om beslutet innebär ett totalt umgänges- eller besöksförbud.¹⁶⁷

¹⁶⁵ RÅ 1990 ref. 97.

¹⁶⁶ RÅ 1993 ref 72, Prop. 1979/80:1, s. 602.

¹⁶⁷ SOSFS 1997:15, s. 69.

Unga som är omhändertagna enligt 3 § LVU och som vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn kan också förvägras att ringa eller ta emot telefonsamtal om det kan äventyra vården eller ordningen på hemmet, enligt 15 a § LVU. Brev och andra försändelser som kommer till eller sänds från den unge kan också komma att granskas med stöd av 19 § LVU om det är påkallat med hänsyn till ordningen vid hemmet eller den unges särskilda förhållanden.

Även för barn som inte är placerade på särskilda ungdomshem kan granskning av försändelser till och från dem ske. Eftersom socialnämnden träder in i vårdnadshavarens ställe har den samma rätt som vårdnadshavaren att granska brev. Det bör dock tillämpas mycket restriktivt, endast när vården absolut kräver det.¹⁶⁸

Begränsningar i brev- och telefonkontakterna kan också strida mot artikel 8 i Europakonventionen som stadgar om skydd för familjeliv, se kap. 5.3.

5.5.4 Hemlig vistelseort

Ibland kan umgängesbegränsningarna kräva att barnets vistelseort hemlighålls för föräldrarna enligt 14 § 2 st. LVU. Eftersom umgängesbegränsningar ska tillämpas restriktivt kan det endast i rena undantagsfall bli aktuellt att socialnämnden hemlighåller den unges vistelseort för föräldrarna.¹⁶⁹ Exempel på när hemlighållande av vistelseorten kan bli aktuellt är när det finns grundad anledning att tro att föräldrarna kommer att föra bort barnet och att dess hälsa och utveckling därmed kan äventyras eller att vården blir omöjlig att genomföra. En annan situation är att det kan befaras att föräldrarna kan föra barnet utomlands eller på annat sätt under en längre tid undanhålla barnet från vården. En misstanke om att föräldrarna inte respekterar ett beslut om umgängesbegränsning är inte skäl nog att hemlighålla vistelseorten. Däremot finns grund för ett sådant beslut om föräldrarna tidigare har trotsat beslut om inskränkning i umgänget och det har påverkat barnets hälsa och utveckling negativt eller påverkat vården.¹⁷⁰ Socialnämnden har ett ansvar att omedelbart upphäva ett sådant beslut när det inte längre finns behov av det. I många fall bör det vara möjligt att upphäva ett sådant beslut efter kortare tid än tre månader som är den maximala tiden innan ett nytt beslut ska övervägas.¹⁷¹

5.5.5 Förbud att tala på eget språk

JO har uttalat sig angående en socialnämnds krav på att svenska skulle talas vid umgängestillfällen mellan en mor och hennes placerade barn. JO ansåg att ett sådant krav är en begränsning i umgänget. Socialnämnden måste därför fatta ett formellt beslut angående detta enligt 14 § LVU om det anses

¹⁶⁸ SOSFS 1997:15, s. 69.

¹⁶⁹ Prop. 1979/80:1, s. 602.

¹⁷⁰ SOSFS 1997:15, s. 71.

¹⁷¹ Norström, Thunved, s. 279.

nödvändigt. Socialstyrelsen har i anslutning till detta fall påmint om att en myndighet enligt 8 § Förvaltningslagen (1986:223) bör anlita tolk när någon inte behärskar svenska, eller är allvarligt hörsel- eller talskadad.¹⁷²

5.5.6 Flyttningsförbud

Länsrätten kan efter ansökan från socialnämnden förbjuda en vårdnadshavare att flytta ett barn från det hem som avses i 6 kap. 6 § SoL om det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas om han eller hon skiljs från hemmet. Om ett beslut inte kan avvaktas kan socialnämnden besluta om tillfälligt flyttningsförbud. Beslutet ska då underställas länsrätten en vecka efter det har beslutats. Regleringen finns i 24 - 31 §§ LVU. Eftersom flyttningsförbud är en tvångsåtgärd är regleringen placerad i LVU men den gäller även frivilliga placeringar som gjorts med stöd av SoL. Regleringen rör enskilda hem som tillhör annan än barnets vårdnadshavare.¹⁷³

Ett flyttningsförbud är en mycket ingripande åtgärd och kan för de inblandande te sig något svårförstådd. Om tvångsvården av ett barn upphört kan ett flyttningsförbud ändå hindra vårdnadshavarna från att återföra barnet tillbaka till den ursprungliga hemmiljön. Likaså kan vårdnadshavare som gett sitt samtycke till vården mötas av ett flyttningsförbud när de begärt att vården ska upphöra. Flyttningsförbudet är dock till för att barnet inte ska behöva ryckas upp från en invand miljö. Barnet har kanske vuxit upp i det hem där det vårdas och rotat sig i miljön. Trots eventuella goda kontakter med de biologiska föräldrarna kan ett hastigt uppbrott från hemmet vara skadligt för barnets hälsa och utveckling. Dessutom kanske barnet inte vill flytta.¹⁷⁴

Flyttningsförbudet kan gälla för viss tid eller tills vidare. Syftet är att genom socialtjänstens försorg försöka åstadkomma en mer naturlig övergång till det ursprungliga hemmet utan att det föreligger en risk för skada för barnet. Denna process kan vara känslig och ta lång tid varför umgänget kan behöva regleras och begränsas. Socialnämnden får enligt 31 § LVU fatta beslut om eventuella begränsningar i umgänget i likhet med 14 § LVU och för rätts säkerhetens skull är de överklagbara. Besluten omfattar vårdnadshavare och föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal. Begränsning i form av hemlighållande av barnets vistelseort är inte möjlig i dessa fall eftersom en sådan begränsning skulle strida mot syftet med flyttningsförbudet, att återföra barnet och de biologiska föräldrarna.¹⁷⁵

Minst en gång var tredje månad ska socialnämnden överväga om ett flyttningsförbud fortfarande behövs enligt 26 § LVU. Att även ompröva

¹⁷² SOSFS 1997:15, s. 69 f., JO beslut 1995-11-24, dnr. 4105-1994.

¹⁷³ Prop. 1989/90:28, s. 80 ff., SOSFS 1997:15 s. 84.

¹⁷⁴ Prop. 1989/90:28, s. 80 ff.

¹⁷⁵ A. prop.

beslut om umgängesbegränsningar har inte ansetts nödvändigt eftersom beslut om flyttningsförbud regelbundet provas.¹⁷⁶

I målet Eriksson mot Sverige hade ett barn varit omhändertaget enligt LVU från att det var nyfött till dess att det var fem år. När vården upphörde beslöt socialnämnden istället om ett flyttningsförbud, att de biologiska föräldrarna inte fick ta med sig dottern från familjehemmet. Barnet var djupt rotat i familjehemmet och det förelåg en risk för skada för barnets mentala hälsa och utveckling om hon skulle flyttas därifrån direkt. Istället skulle kontakten mellan barnet och dess biologiska föräldrar utvecklas genom utökat umgänge så att på sikt de kunde återförenas. Umgänget skulle ske varannan månad i familjehemmet tillsammans med familjehemsföräldrarna och/eller personal från socialtjänsten närvarande. Detta skedde vid åtta tillfällen under de fem år som barnet var omhändertaget.¹⁷⁷

Ett och ett halvt år efter upphörandet av vården slog regeringsrätten fast att flyttningsförbudet skulle kvarstå på obegränsad tid. Domstolen kritiserade dock socialnämnden och påpekade att oavsett tidsaspekten av ett flyttningsförbud är socialnämnden ansvarig för att verka för en återförening av familjen. Sådana åtgärder är särskilt viktiga vid flyttningsförbud som inte är tidsbegränsade. Annars föreligger en risk att barnet blir mer och mer fäst vid familjen som det snart ska lämna. Umgänget hade fram till nu bestått av att de två familjerna träffats sporadiskt. Mötena var präglade av motsättningarna mellan familjehemsföräldrarna och de biologiska föräldrarna och barnet hade visat tecken på oro och stress. Eftersom tillräckliga insatser för att återförena barnet med sina biologiska föräldrar inte hade vidtagits fann regeringsrätten inte skäl för att tidsbestämma beslutet om flyttningsförbud utan att riskera barnets mentala hälsa och utveckling. Tre år efter att vården enligt LVU hade upphört inkom en ny ansökan från mamman, som efter en skilsmässa hade vårdnaden, om upphävande av flyttningsförbudet. Umgänget hade då fortsatt men dottern visste fortfarande inte att det var hennes biologiska mamma som hälsade på. Länsrätten beslöt att flyttningsförbudet skulle kvarstå vilket även blev resultatet när kammarrätten slog fast beslutet. Länsrätten uttalade sig dock angående socialnämndens ansvar och menade att höga krav ställs på den för att medverka till att en återförening. Det är därför ingen ursäkt att kontakten mellan myndigheter och de berörda personerna inte har fungerat. Passiviteten från socialnämndens sida att verka för umgänge har också bidragit till att flyttningsförbudet kvarstår vilket ansågs anmärkningsvärt. Flyttningsförbudet kvarstod emellertid.¹⁷⁸

Europadomstolen påvisar i domen att rätten till familjeliv i artikel 8 gäller både barn och föräldrar. Denna rätt upphör inte för att barnet är omhändertaget. Europadomstolen konstaterar vidare att flyttningsförbudet var i enlighet med svensk lag. Däremot hade begränsningarna av umgänget ej stöd i lag. Trots att de uppfyller syftet om skydd för barnets bästa anses

¹⁷⁶ Prop. 1989/90:28, s. 80 ff.

¹⁷⁷ Eriksson mot Sverige, 22.6.1989, Serie A nr 156.

¹⁷⁸ A. a.

varken flyttningsförbudet eller umgängesbegränsningarna ha varit nödvändiga i enlighet med artikel 8 om rätten till skydd för familjeliv. En mammas rätt till familjeliv inkluderar att bli återförenad med barnet. När LVU ej längre gällde var målet återförening. Detta skulle också socialnämnden verka för, oavsett längden på flyttningsförbudet. Visserligen kan problem uppstå när barn varit omhändertagna från tidig ålder och under en lång tid. I och med umgängesrestriktionerna kunde ett positivt förhållande dem emellan inte växa fram. Dessutom inverkade osäkerheten om dotterns framtid under sex år negativt både på barnet och på mamman.¹⁷⁹

Sammanfattningsvis konstaterar domstolen att de långa och omfattande begränsningarna i umgänget i kombination med det långa flyttningsförbudet ej varit proportionella till syftet. Därmed har de utgjort en kränkning av artikel 8.¹⁸⁰

5.6 Sammanfattning och kommentarer

I socialstyrelsens allmänna råd står att utformningen av umgänge mellan föräldrar och barn som är omhändertagna enligt LVU inte kan likställas med umgänge enligt FB. Vid vård med stöd av LVU är barn omhändertagna exempelvis på grund av föräldrarnas brister eller missförhållanden i hemmet, vilket innebär att umgänget måste utformas utifrån dessa förutsättningar.¹⁸¹

Umgängets utformning måste bedömas utifrån det enskilda fallet där barnets vårdbehov är det som ska sättas främst. Trots att umgänge ska främjas mellan det omhändertagna barnet och dess hemmiljö kan det ibland vara nödvändigt att begränsa umgänget med hänsyn till ändamålet med vården.

I första hand ska socialnämnden försöka överenskomma med barnet, de biologiska föräldrarna och familjehemsföräldrarna om umgänget i en speciell vårdnadsplan. Då det inte är möjligt att enas bör socialnämnden, vid placeringar med stöd av LVU, besluta om umgänget i enlighet med 14 § 2 st. 1 p LVU, så att föräldrarna har möjlighet att överklaga beslutet.¹⁸² Placeringar med stöd av SoL sker på frivillig basis, och likaså umgängets utformning. Dock är det viktigt att vara uppmärksam då ett behov att begränsa umgänget kan vara skäl till ett tvångsomhändertagande med stöd av LVU.¹⁸³

Det vanligaste umgänget är fysiskt umgänge, att barnet och föräldrarna träffas. En kompletterande möjlighet är att besluta om umgänge i närvaro av kontaktperson, exempelvis en person från de sociala myndigheterna eller en släkting. Det verkar i många fall vara just fysiskt umgänge som förutsätts

¹⁷⁹ Eriksson mot Sverige, 22.6.1989, Serie A nr 156.

¹⁸⁰ A. a.

¹⁸¹ SOSFS 1997:15, s. 66 f.

¹⁸² A. a. s. 67.

¹⁸³ A. a. s. 66.

med umgänge. Brev- och telefonkontakter är dock också ett sätt att upprätthålla kontakten och även om det inte uttryckligen innefattas i lagtexten eller förarbetena angående umgänge kan man från praxis utläsa att denna möjlighet finns. Uttalanden som poängterar att utöver umgänge begränsa brev- och telefonkontakter ska ske med restriktivitet påtalar detta faktum. Visserligen rör praxis endast begränsningar i sådant umgänge, men en motsatstolkning gör gällande att möjligheten finns att besluta om brev- och telefonkontakter. Det första rättsfallet från regeringsrätten på området är från år 1971.

Generellt kan man notera att det finns många olika typer av begränsningar av umgänge för barn som är placerade med stöd av LVU; hemlig vistelseort, förbud att tala på eget språk, besöksförbud, förbud för brev- och telefonkontakt och flyttningsförbud. Det sistnämnda, flyttningsförbud, gäller även vid placeringar med stöd av SoL. Att möjligheten att begränsa umgänget är så pass stor är i och för sig logisk med tanke på att både SoL och LVU är skyddslagar och att det är viktigt att umgänget beslutas utifrån barnets förutsättningar och behov.

6 Empirisk undersökning av kammarrättsdomar

För att studera hur begreppet umgänge definieras och konstrueras i rättstillämpningen i den sociala barnvården genomfördes en undersökning av kammarrättsdomar gällande umgänge. Följande kapitel bygger på det studerade materialet.

6.1 Materialet

Undersökningen omfattar 131 domar från kammarrätterna i Jönköping, Göteborg, Stockholm och Sundsvall som avgjorts år 2001, 2002 och 2003 och som rör umgänge.¹⁸⁴ Av de 131 fallen har 30 fall räknats bort, bland annat på grund av avskrivningar till följd av återkallande av yrkanden.¹⁸⁵ Återstår gör således 101 domar.

Alla de 131 kammarrättsdomarna lästes igenom, och även länsrätternas domar i den mån de var tillgängliga.¹⁸⁶ Som redogjorts i kap. 1.3 överfördes informationen från varje rättsfall till ett formulär som spaltar upp de punkter som är av intresse, se bilaga A. Slutligen sammanställdes alla rättsfall efter de valda bedömningsgrunderna.

Materialet tas upp efter kriterierna placering och umgänge. Först sammanfattas de olika placeringarna för att därefter under respektive placeringsform gå igenom aktuella kriterier. Kriterierna innefattar bland annat vem har som överklagat, i vilken utsträckning vinnas bifall till yrkandena, vilka är skälen för utökat/begränsat umgänge och hur konstrueras umgänget? Underlaget kommer att presenteras utifrån de resultat som undersökningen har visat i siffror. Särskilt intressanta fall behandlas mer utförligt.

¹⁸⁴ Materialet ingår i Titti Mattssons projekt *Barn i familjehem*.

¹⁸⁵ Av de 30 borträknade fallen har 23 fall avskrivits av olika anledningar. Tretton av dessa avskrivningar är gjorda på grund av återkallande av yrkanden, fem för att tiden för umgämbesbegränsningen hade passerats, tre för att nya beslut angående umgänget hade fattats av socialnämnden, ett för att vården enligt LVU hade upphört och ett för att yrkande om återförvisning nekats. Tre av de 30 fallen har avvisats, ett för att beslutet ej gått den klagande emot och två för att talan ej kunde prövas. Två av de 30 fallen har återförvisats till länsrätten. Därtill bortfaller ett fall gällande yrkande om offentligt biträde och ett fall avseende rättshjälp.

I de rättsfall där yrkandet är återkallat kommer länsrättens dom eller socialnämndens beslut att vinna laga kraft. Dessa fall har räknats bort eftersom de inte har prövats i kammarrätten.

¹⁸⁶ För de avskrivna fallen fanns inte alltid de överklagade domarna från länsrätterna.

6.2 Placering

Ett fall är en placering enligt SoL, vilket i grunden är ett fall angående flyttningsförbud där umgänget också har tagits upp. Två fall där placering har skett med stöd av SoL, blir omhändertaganden enligt LVU genom domarna. Följaktligen rör alla de studerade rättsfallen beslut om umgänge enligt LVU och omfattas av undersökningen. De umgängesbegränsningarna som är möjliga enligt 14 § LVU är också endast tillämpliga vid tvångsomhändertagande med stöd av LVU.

I nio fall har barnen placerats på institution, varav två fall rör samma barn vid olika tidpunkter. I fem av dessa fall är barnen placerade enligt 2 § LVU, med anledning av risker i deras uppväxtmiljö, så kallade miljöfall. Här ingår de två fall som rör samma barn. I två av fallen är barnen placerade i enlighet med 3 § LVU, med anledning av deras eget beteende, så kallade beteendefall. I två av fallen är det oklart varför ett omhändertagande har skett. Den vanligaste placeringen för de institutionsplacerade barnen är behandlingshem och ungdomshem. En av placeringarna är ett behandlingshem för psykiskt sjuka barn och en annan är ett HVB-hem, ett utredningshem där barnet är placerat tillsammans med sin pappa.

Den klart övervägande placeringen är familjehem.¹⁸⁷ Materialet omfattar 89 individuella domar och två kombinerade domar som rör syskon där ett av dem är placerat på institution och det eller de andra i familjehem. För ett fall finns ingen uppgift om placeringen på grund av hemlig vistelseort. Fem av familjehemsplaceringarna gäller anhörigplaceringar, varav två av fallen gäller samma barn som är placerat hos sin pappa. De andra tre anhörigplaceringarna innefattar en placering hos mamman och två separata placeringar hos mosttrar.

Det finns också tjugofem domar som rör placerade syskon där de flesta förmodligen¹⁸⁸ har placerats i samma familjehem. Dessa fall inkluderar ett av de anhörigplacerade fallen, där syskonskaran har placerats hos sin mamma. Fem av fallen rör så pass stora barnaskaror som tre och fyra barn och det framkommer att barnen har delats upp i två separata familjehem. Det finns även tre domar som rör ett och samma barn som är placerat i samma familjehem som sin 2,5 år äldre halvbror, som placerats där vid en tidigare tidpunkt.

6.3 Umgänge

6.3.1 Institution

Av de nio fall där barn och unga är placerade på institution är det oftast föräldrarna, antingen ensamt, gemensamt eller tillsammans med den unge i

¹⁸⁷ Går ej helt klart att läsa ut.

¹⁸⁸ Går ej helt klart att läsa ut.

fråga, som yrkar om ändring av den överklagade domen. I endast ett av fallen har socialnämnden överklagat domen. Det är även det enda fallet som vill begränsa umgänget ytterligare. Det är också ett av de tre fallen där yrkanden har bifallits. I de andra två fallen som har bifallits har umgänget utökats. Skälen för utökat umgänge har i det ena fallet varit att en provotid av mer umgänge har fallit ut väl och att socialnämnden nu får besluta om ytterligare utökning, dock successivt. I det andra fallet har skälen motiverats med att det utökade umgänget ska utföras med anpassning efter barnets psykiska dagsform.

Umgänget som sådant rör i alla fallen fysiskt umgänge, oftast dagtid, antingen på behandlingshemmet eller med en kontaktperson. Det beslutade¹⁸⁹ umgänget spänner dock över en räckvidd av 4 timmar en gång per kvartal till ett veckoslut i månaden med övernattnings i moderns hem, allt anpassat efter det enskilda fallet. I ett fall finns även restriktioner angående brev- och telefonkontakt, då barnet får ringa sin förälder två gånger per vecka, samtal som ska avlyssnas. Inga saker, paket eller brev får heller mottagas av barnet innan de har kontrollerats. I åtta av fallen gäller umgänget en eller båda föräldrarna och i ett fall menar den yrkande mamman att mormodern ska agera kontaktperson. Det senare yrkandet medges dock inte, eftersom en lojalitetskonflikt lätt skulle kunna uppstå för mormodern. I ett av fallen yrkas även umgänge med syskon representerat av föräldrarna.

I åtta av fallen är barnet 12 år eller äldre¹⁹⁰. Man kan ej utläsa att de uttryckligen har uttalat sig, förutom i två av fallen då barnen tillsammans med en förälder har yrkat om utökat umgänge. Barnets egen vilja har dock inte tillmätts betydelse utan yrkandena har avslagits.

6.3.2 Familjehem

I de 91 fall där barn är placerade i familjehem är det i 80 fall endast föräldrarna som yrkar om utökat umgänge alternativt att umgängebegränsningarna hävs. I två fall överklagar både barnet som är familjehemsplacerat och föräldrarna och vill häva restriktionerna. I tre fall yrkar föräldrarna och socialnämnden med motstridiga intressen och i sex fall, då socialnämnden yrkar ensamt vill den ytterligare begränsa umgänget.

Föräldrar som ensamt överklagar vinner bifall till sina yrkanden, helt eller delvis, i 14 av de 80 fallen. När socialnämnden ensamt överklagar vinner den bifall i fyra av de sex fallen. Av de två fallen då föräldrarna överklagat gemensamt med barnen har ett av fallen vunnit bifall. Där både föräldrarna och socialnämnden har överklagat har socialnämnden fått bifall i två av de tre fallen och föräldrarna inte i något.

¹⁸⁹ Definitionen *beslutat umgänge* innefattar det umgänge som kammarrätten har beslutat antingen genom sitt bifall, helt eller delvis, till överklagandet eller genom sitt avslag, som därmed fastställer länsrättens dom och/eller socialnämndens beslut. De fullständiga begränsningarna i umgänget innefattas dock inte alltid av den tillgängliga informationen.

¹⁹⁰ Enligt födelsedatum jämfört med datum för avkunnande av dom.

Det vanligaste skälet vid bifall till överklaganden med yrkanden om utökad umgänge är att det nuvarande umgänget har fungerat bra och att det inte finns några skäl till att begränsa det. Umgängesinskränkningar ska ju ske restriktivt. I flera fall betonas att föräldrarnas omsorgsförmåga har förbättrats, i tre fall så pass omfattande att vården enligt LVU upphör i och med domen. Även barnets behov och intresse av umgänge är vanligt förekommande. Likaså att umgänge ska tillåtas som en förberedelse för återgång till det ursprungliga hemmet och att umgänget behöver bli en naturlig del i barnens liv. Det påtalas också att utvidgningen ska ske successivt.

Bifall till socialnämndens yrkande om begränsning i umgänget motiveras med hänsyn till vårdens ändamål och barnets behov av trygghet, stabilitet och kontinuitet. De individuella förutsättningarna spelar naturligtvis en stor roll för utgången i fallen. I ett fall pågick fortfarande en utredning angående moderns sambo om misshandel av barnet och beslutet blev att umgänget skulle utföras där barnen bor, inte i moderns och hennes sambos hem. I ett annat fall hade barnet uttryckligen efterfrågat att en tredje person skulle vara närvarande vid umgänget, vilket också beslutades.

De bifallna överklagandena representeras i alla utom två fall av fysiskt umgänge, där barnet/barnen ska umgås med förälder/föräldrar. Variationen av det beslutade umgänget är från varannan helg fredag eftermiddag till söndag eftermiddag hos mamman utan kontaktperson och en lördag eller söndag à åtta timmar i familjehemmet till en lördag eller söndag per månad à fyra timmar med kontaktperson. Ofta ska en kontaktperson vara närvarande, och i ett fall beslutas att vartannat umgängestillfälle kan ske med morföräldrarna närvarande istället för kontaktperson. Två fall rör telefonkontakt, varav det ena endast omfattar telefonkontakt, i form av samtal två gånger per vecka. Det andra fallet är telefonkontakt som ett komplement till fysiskt umgänge, vilket är en möjlighet för mamman att hålla kontinuerlig kontakt med familjehemmet angående barnet som var under 2 år.

Även om yrkanden har bifallits kan samtidigt i viss omfattning regleringar angående umgänget finnas kvar genom länsrättens överklagade dom eller socialnämndens beslut. Det kan exempelvis innefatta olika typer av umgänge, fysiskt eller brev- eller telefonkontakt, med eller utan kontaktperson eller bestämmelser om platsen för umgängets utförande. I tre fall har yrkanden om utökad fysiskt umgänge bifallits samtidigt som umgänge som omfattar telefonkontakt har tillåtits i tidigare instans och därmed kvarstår. I ett fall där yrkandet om telefonumgänge bifallits har ett yrkande om utökad fysiskt umgänge avslagits, men den av socialnämnden tidigare beslutade omfattningen av det fysiska umgänget har varit oförändrad.

De yrkanden som avslagits har i sin tur medfört att länsrättens överklagade dom eller socialnämndens beslut vunnit laga kraft. Av de 69 domar¹⁹¹ där kammarrätten har avslagit yrkandena, och länsrättens dom eller socialnämndens beslut är gällande, rör umgänget i 44 fall endast fysiskt umgänge. Ett fall rör endast brev- och telefonkontakt och 17 fall rör både fysiskt umgänge och brev- och telefonkontakt. Tre fall rör helt umgängesförbud, varav ett med hemlig vistelseort, och i fyra fall är det oklart vilket umgänge som avses. Ett exempel på totalt umgängesförbud är där besök, telefonsamtal, brev, fax och sms från pappan ej beviljades med hänsyn till ändamålet med vården av barnet. Två fall med exempel på telefonkontakt som fastslagits är att föräldern får kontakta barnet två gånger per vecka medan barnet får kontakta mamman när det vill. Ett annat exempel är att övervakat telefonsamtal får ske. I ett fall tillåts pappan att skriva brev till barnen på sitt hemspråk, vilket han behärskar bäst, och socialnämnden ska sedan se till att barnen på lämpligt sätt får ta del av brevens innehåll.

Så när som alla domarna rör umgänge som beslutats för en eller båda föräldrarna. I ett fall rör det sig även umgänge med syskon. I ett annat fall yrkar mamman förutom umgänge att morföräldrarna ska agera kontaktpersoner eftersom umgänget ska ske hemma hos dem, vilket också delvis bifalles, vid vartannat umgängestillfälle.

Skälen till att överklagandena har avslagits är relativt likadana, i olika kombinationer. Den vanligaste motiveringen är barnets behov av trygga och lugna uppväxtförhållanden, struktur, tydliga ramar, god omsorg och stimulans. Också omständigheter som grundar vården enligt LVU är ett vanligt skäl och hänsyn till ändamålet med vården. Dessutom förklaras avslagen med att barnet visat oro inför umgänge och i vissa fall till och med är rädd för föräldern samt att det föreligger en risk att barnets hälsa och utveckling skadas. I tre fall har barnets egen vilja varit avgörande. Andra mindre ofta förekommande skäl är att föräldern satt sina egna behov framför barnets, att föräldrarnas omsorgsförmåga är bristande, att föräldern är negativ till vården, har ingripit i den och har en negativ påverkan på barnet.

I sex av de nitton fall där barnet är 12 år eller äldre¹⁹² har barnens egen vilja varit av betydelse, i ett som positiv till utökat umgänge, och i fem som negativ till utökat umgänge.

6.3.2.1 Hemlig vistelseort

I det ena fallet med hemlig vistelseort, där barnet är placerat i familjehem, yrkar mamman utökat umgänge men det nekas med hänsyn till barnets bästa. Istället kvarstår hemlig vistelseort och umgängesförbudet är totalt. Det andra fallet där barnet har hemlig vistelseort är valet av placeringen okänd, det vill säga det är oklart om placeringen är i ett familjehem eller i ett

¹⁹¹ Två domar bortråkade, en på grund av att LVU har upphört och en med hemlig vistelseort.

¹⁹² Enligt datum för födelsedatum jämfört med datum för avkunnande av dom. De sex domarna har uttalat hänvisat till barnet egen inställning i skälen.

HVB-hem, och föräldrarna yrkar att umgängesbegränsningarna ska upphöra. Överklagandet avslås med motiveringen att kammarrätten samma dag har överprövat länsrättens dom angående vården enligt LVU och umgängesrestriktioner och då funnit att vården ska fortsätta och att umgängesrestriktionerna varit motiverade.

6.3.2.2 Anhörigplacering

De fem anhörigplaceringarna är alla fall där föräldrar vill utöka umgänget. I inget av fallen får föräldrarna bifall till sina yrkanden utan kammarrätten avslår överklagandet och fastställer därmed länsrättens dom eller socialnämndens beslut. I ett av fallen upphörde umgängesbegränsningen med ett av barnen i syskonskaran helt i och med socialnämndens beslut, varför det får förstås att överklagandet gäller de andra tre barnen som domen omfattar. Skälen till de beslutade umgängesbegränsningarna är exempelvis att de anses nödvändiga med tanke på barnets behov av en förutsägbar miljö. Andra skäl är att begränsningar är befogade med hänsyn till den yrkande föräldrarnas brister i omsorgsförmågan och för att säkerställa ändamålet med vården. Det beslutade umgänget är i alla fem fallen fysiskt umgänge, varav man i tre fall klart kan läsa ut att det ska ske med en kontaktperson närvarande. Variationen av beslutat umgänge är från 10 timmar per vecka uppdelat i två tillfällen, vardag och helg, till en gång per månad. I ett fall har förutom fysiskt umgänge även telefonkontakt tre gånger per vecka beslutats.

6.4 Sammanfattning och kommentarer

Av de 101 studerade domarna kan man dra flera intressanta slutsatser. För det första är de domar som rör familjehemsplaceringar är *ca nio gånger fler* än de som rör institutionsplaceringar. Det är således mer förekommande med familjehemsplaceringar. Visserligen ska en familjehemsplacering prövas i första hand eftersom en familjehemsplacering anses avvika mindre från barnets naturliga miljö jämfört med en institutionsplacering. Att antalet domar med placeringar i familjehem är så pass stort kan dock också tyda på att det uppstår mer problem med familjehemsplaceringar. Det stämmer överens med domarna där man kan läsa att de biologiska föräldrarna inte sällan är oense med familjehemsföräldrarna.

För det andra kan konstateras att umgänget varierar, även om det mest förekommande är fysiskt umgänge, att barnet och föräldrarna träffas, som regel med en kontaktperson närvarande. Alla institutionsplaceringarna behandlar fysiskt umgänge, oftast med kontaktperson närvarande. Ett av fallen rör även restriktioner avseende brev- och telefonkontakt. Tiden för det beslutade umgänget kan variera väldigt, från en gång per kvartal à 4 timmar till helgumgänge med övernattnings utan kontaktperson. Vad som tydligt kan ses är att det beslutade *umgänget anpassas efter det enskilda fallet*, både vad gäller placeringar på institution och i familjehem. För de familjehemsplacerade barnen är det också fysiskt umgänge som är vanligast, ungefär tre fjärdedelar av alla fall, både de som har bifallits och de som har avslagits. Förekomsten av domar med kombinationer av fysiskt umgänge,

med eller utan kontaktperson, och telefonkontakt, är ca ¼. Ett fall rör bara brev- och telefonkontakt. Variationen av det beslutade umgänget är lika stor i dessa fall som vid placeringar på institution. Telefonumgänget utformas ofta som att föräldern har möjlighet att ringa barnet ett bestämt antal gånger per vecka och att barnet får ringa föräldern när det vill. I ett fall har umgänget utarbetats så att föräldern får skriva brev till barnet på sitt hemspråk och socialnämnden förmedlar därefter innehållet till barnen. Det finns även tre fall av totalt umgängesförbud, varav ett med hemlig vistelseort, samt några oklara umgängesformer. Anhörigplaceringarna har alla rört fysiskt umgänge, varav ett fall även omfattat telefonkontakt. Umgänget har dessutom inkluderat att en kontaktperson ska närvara. Antalet anhörigplaceringar är relativt få, i praktiken endast fyra eftersom två fall rör samma barn. Även om det inte är direkt anhörigplacering är det positivt att familjehemsplacerade syskon ofta placeras i samma familjehem.

För det tredje noteras att skälen till utgången av kammarrätternas domar, både de som bifallits och de som avslagits samt både institutionsplaceringar och familjehemsplaceringar, i främsta hand är *barnens väl*. Barnens behov av umgänge som en förberedelse inför återgång till de biologiska föräldrarna är de vanligaste motiven till utökat umgänge. Motsatsvis är barnets behov av en trygg och förutsägbar miljö, samt uppvisad oro inför umgänge vanliga anledningar till avslag på yrkat utökat umgänge. Föräldrarnas förbättrade omsorgsförmåga och stabilare liv har också bidragit till bifall, jämfört med föräldrarnas negativa inställning och ingripande i vården på motsatt sida.

Intressant nog har åsikter om umgänget från barn över 12 år tillmätts betydelse främst vid *begränsningar* av umgänget. De fall där barnet är över 12 år har deras åsikt tillmätts betydelse i sex av de nitton fall som rör familjehemsplaceringar. I ett av fallen beslutas om utökat umgänge, i fem fall om begränsningar av umgänget efter barnets önskemål. Av de institutionsplacerade barnen är barnet över 12 år i åtta fall. Det går ej att utläsa om de har uttryckt någon vilja, förutom i två av fallen då barnet och dess föräldrar har yrkat om utökat umgänge. Barnets åsikt har då inte givit resultat i form av bifall.

Slutligen märks att så när som alla domar med placeringar, både de på institution och de i familjehem, rör umgänge som beslutats för en eller båda föräldrarna. I två fall, en institutionsplacering och en familjehemsplacering rör det även umgänge med syskon. Likaså yrkar mamman i ett av vardera fallen att en eller två morföräldrar ska agera kontaktpersoner. Detta bifalls ej vid institutionsplaceringen med motiveringen att en lojalitetskonflikt lätt kan uppstå för mormodern. Däremot bifalls det i familjehemsfallet eftersom umgänget ska ske hemma hos morföräldrarna vid vartannat umgängestillfälle. Förmodligen är behovet av vård för det institutionsplacerade barnet större, vilket visas inte minst av att barnet är placerat på institution.

7 Analys och slutsatser

Syftet med denna uppsats är att utreda hur umgänge i den sociala barnvården är konstruerat. De frågeställningar som presenteras i det inledande kapitlet är hur umgänge definieras/konstrueras semantiskt, i lagstiftningen och i rättstillämpningen.

Det material som omfattas av de föregående kapitlen har i respektive kapitel kommenterats. Detta slutliga kapitel ska med hjälp av materialet ytterligare analysera och dra slutsatser som återknyter till de aktuella frågeställningarna.

7.1 Semantisk definition

Den semantiska definitionen av umgänge i vanliga uppslagsverk är *att umgås, att (regelbundet) vara tillsammans som vänner eller besöka varandra som gäster* med synonymerna *samvaro* och *sällskap*. Definitionen av umgänge i juridiska uppslagsverk är i den mån begreppet är omnämnt *den rätt barnet har att få umgås med en förälder det inte bor tillsammans med*. Alla hänvisningar som finns gällande lagstiftningen relaterar till bestämmelser i FB, vilket ter sig märkligt i min synvinkel. Visserligen finns historiskt sett en stark anknytning från begreppet umgänge i den privaträttsliga regleringen till definitionen i den sociala lagstiftningen. I tidiga propositioner av barnavårdslagar hänvisas ständigt bakåt i lagstiftningskedjan och den definition som begreppet umgänge vilar på, och den enda definition som går att spåra är privaträttslig. Den stadgar att makar som har skilts från vårdnaden om sitt barn kan hindras från *personligt umgänge* med det. Det är just detta faktum, att begreppet umgänge nästintill är överfört från privaträttsliga lagar till socialrättsliga lagar, som kan innebära ett problem. Att definitionen av umgänge i den sociala barnvården anses så självklar att den i uppslagsverk helt är utesluten är egendomligt, inte minst med tanke på skyddsaspekten som är så genomgripande i SoL och LVU. Umgänge för omhändertagna barn som är skilda från sina föräldrar för att barnen behöver extra omsorg och trygghet kan ej likställas med umgänge mellan barn och föräldrar som är åtskilda på grund av en äktenskapsskillnad eller vårdnadstvist.

7.2 Definitionen i lagstiftningen

I Socialstyrelsens allmänna råd för vård med stöd av LVU finns distinktionen mellan umgänge i privaträtten och i den sociala barnlagstiftningen påtalad. Lagtexten i LVU definierar däremot inte uttryckligen vad umgänge är utan framhåller istället att det är möjligt att begränsa umgänge om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården. Begränsningarna kan innefatta att barnets vistelseort hemlighålls,

besöksförbud, förbud att tala på eget språk, förbud att tala i telefon eller skriva brev. Redan första gången umgänge mellan barn som har placerats utanför det egna hemmet och deras föräldrar nämns i den sociala barnvården konstateras att föräldrarna givetvis måste vara underkastade socialnämndens bestämmelser angående rätten till umgänge med barnet. Detta var tanken i propositionen till 1924 års barnavårdslag och denna inställning till inskränkningar av umgänget har fortsatt till nutid. Det är i själva verket en naturlig följd att begränsningarna styr umgängebegreppet med tanke på lagarnas motiv och tillämpningsområde som skyddslagar. Begränsningarna är väldigt viktiga för begreppet umgänge i lagstiftningen och enligt min mening definieras och konstrueras umgänge helt utifrån dessa begränsningar.

Socialnämnden har det övergripande ansvaret för umgänget vilket framhävdes redan i propositionen till 1924 års barnavårdslag, där umgänge nämns för första gången. Så är det fortfarande och dagens ansvar för socialnämnden innebär både att främja umgänge och att begränsa det. Visserligen stadgas att inskränkningar i umgänget ska ske restriktivt, och att utöver fysiskt umgänge även begränsningar av annan form av kontakt ska ske endast i undantagsfall. Trots det är det inskränkningarna i umgänget som konstruerar umgänget, inte minst eftersom umgänget är till för barnet och inte för föräldrarna, en aspekt som inte nog kan understrykas.

Ett barn har ett behov av att umgås med sina föräldrar men i och med en placering utanför det egna hemmet kan exempelvis familjehemsföräldrar träda in som ersättare i föräldrarollen. Den relationsorienterade och den behovsorienterade skolan har olika uppfattningar om barnets behov av umgänge med sina föräldrar, och hur någon annan kan ersätta en föräldraroll. Den syn som tillämpas i den sociala barnvården idag i Sverige verkar enligt min mening vara en blandning av dessa två skolor. När det gäller umgänget har dock den relationsorienterade skolan en mer framträdande roll. Umgänget är en prioriterad uppgift för socialnämnden och en placering utanför det egna hemmet ska ses som en tillfällig lösning eftersom grundtanken ändå är att en återförening mellan barnet och föräldrarna ska ske. Visserligen är en placering ofta påkallad med hänvisning till föräldrarnas bristande omsorgsförmåga och det placerade barnet kan inte göra mycket för att förbättra situationen. Likafullt är umgänge ett medel för att nå det slutgiltiga målet med placeringen - återföreningen. Ett barn som varit placerat en längre tid och som inte har haft kontakt med sina föräldrar kan ej direkt återförenas med föräldrarna, utan umgänget måste trappas upp för att en relation dem emellan ska återuppstå.

Sociologen Gunvor Andersson beskriver barnets behov av umgänge på ett bra sätt när hon skiljer bibehållna relationer och bibehållen kontakt med de biologiska föräldrarna åt. Hon anser att om det fanns känslomässiga relationer mellan barn i familjehem och dess biologiska föräldrar redan när barnet blev omhändertaget bör det vara av stor vikt att bibehålla dessa relationer. Om så inte var fallet bör ändå kontakt mellan barnet och

föräldrarna upprätthållas för att stärka barnets identitetsutveckling. Jag instämmer med henne om att någon form av kontakt med sitt ursprung är viktig. Jag tror att det i många fall är det bättre att barnet får en bild av en förälder som kanske missbrukar eller beter sig illa än inte veta något om sin förälder. Det är bättre att brottas med tankar och negativa åsikter om en avvikande förälder jämfört med fantasier om en förälder som har övergivit barnet.

Hur umgänget sedan bör utformas kan diskuteras och där anser jag att möjligheten att förordna om annan kontakt än fysiskt umgänge är väl så viktig. Umgänge i lagstiftningen är i främsta hand konstruerat genom att parterna träffas, med eller utan kontaktperson. Vidare kan brev- och telefonkontakt utgöra umgänge. Detta framkommer genom praxis och genom en motsatstolkning av Socialstyrelsens allmänna råd där det poängteras att även brev- och telefonkontakt kan begränsas. På denna punkt skiljer sig definitionen av umgänge i den sociala barnavården åt från den privaträttsliga regleringen där brev- och telefonkontakt inte omfattas av begreppet umgänge. Antagligen är umgänget i den sociala barnavården vidare i denna aspekt just på grund av möjligheten till begränsning, men om man vänder på situationen uppkommer också möjligheter. I många fall kan just dessa former av umgänge vara ett smidigt sätt att återuppta och bibehålla en kontakt som varit destruktiv eller bristfällig. Med hjälp av den moderna kommunikationen är det idag vanligt att ringa, skicka e-post eller sms till varandra. Denna typ av umgänge kan naturligtvis också behöva regleras men möjligheten till olika former av kontakt och umgänge är stor i dagens samhälle och borde enligt min mening utnyttjas i ännu större utsträckning.

7.3 Definitionen i gällande rätt

Den undersökning som har gjorts av de 101 kammarrättsdomarna visar tydligt att umgänget i rättstillämpningen till största delen konstrueras genom att fysiskt träffas. Det finns även fall där umgänget omfattas av brev- och telefonkontakt, ofta tillsammans med fysiskt umgänge, att de olika formerna kompletterar varandra. Mångsidigheten av umgänget är relativt stor med alternativa lösningar som anpassas efter det enskilda barnet. Ett exempel är en förälder som har möjlighet att skriva brev till sitt barn på sitt hemspråk och socialnämnden tar sedan ansvar för att innehållet framförs till barnet. Detta är ett utmärkt exempel på vikten av umgänge och beslutet stämmer väl överens med principen om flexibilitet som är en av de grundläggande principerna för umgänge. Det visar även att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid beslut som rör barn och att umgänge ska försöka åstadkommas så långt det är möjligt. Vad barnets bästa betyder är inte en gång för alltid givet utan förändras i takt med samhällets värderingar och kunskap. Dessutom är innebörden av barnets bästa olika för olika människor och bör anpassas efter barns varierande behov. Just barnets behov och barnets bästa, är de vanligaste motiven till utökat och begränsat umgänge enligt de undersökta domarna. Barnets behov av umgänge som en förberedelse inför återgång till de biologiska föräldrarna är de vanligaste

motiven till utökat umgänge. Motsatsvis är barnets behov av lugna och trygga uppväxtförhållanden och av struktur och stimulans, de vanligaste skälen till att begränsa umgänget. I fallet med de översatta breven hade förmodligen socialnämnden kommit fram till att detta var ett smidigt sätt för både barnet och föräldern att upprätthålla en kontakt som överensstämde med barnets bästa och barnets behov.

Värt att notera är även att barnets vilja angående umgänget har tillmätts betydelse främst vid begränsningar för barn över 12 år. I de sex familjehemsplaceringarna beslutades i ett av fallen om utökat umgänge och i fem fall om begränsningar av umgänget efter barnets önskemål. Av de institutionsplacerade barnen är barnet över 12 år i åtta fall. Det går ej att utläsa om de har uttryckt någon vilja förutom i två av fallen då barnet och dess föräldrar har yrkat om utökat umgänge. Barnets åsikt har då inte givit resultat i form av bifall. Jag anser att detta visar att barnets vilja är extra betydelsefull vid begränsningar vilket är helt i enlighet med skyddsaspekten med LVU och SoL.

De olika vårdformerna medför också olika möjligheter och begränsningar av umgänge. I första hand ska en placering i familjehem prövas och så görs antagligen eftersom undersökningen visar att familjehemsplaceringarna är nio gånger fler än institutionsplaceringarna. Man kan dock fråga sig om överrepresentationen av familjehemsfallen endast beror på att denna form av placering ska prövas i första hand. Kan det också vara så att det uppkommer mer problem vid en sådan placering? Undersökningen visade att inte sällan de biologiska föräldrarna var oense med familjehemsföräldrarna. Att de biologiska föräldrarna finner det svårt att ha sitt barn familjehemsplacerat ställer extra stora krav på socialnämnderna som är ansvariga för att umgänge kommer till stånd. Företrädet för familjehemsplaceringar är för att vården bör genomföras så att den så lite som möjligt avviker från den unges normala förhållanden, i enlighet med kontinuitetsprincipen. Vid en sådan placering kan umgänge till en början begränsas för att barnet i lugn och ro ska kunna få en relation till familjehemmet. Vid familjehemsplaceringar ska i sin tur anhörigplaceringar övervägas i första hand. Möjligheten till om en placering kan ske i barnets naturliga nätverk ska då prövas. I undersökningen finns fem fall av anhörigplaceringar. Umgänge sker inte i större utsträckning vid anhörigplaceringar jämfört med andra placeringar. Inte heller framkommer något om att det är lättare att få till stånd umgänge vid en anhörigplacering jämfört med en annan placering i familjehem. Tvärtom kunde märkas att det fanns en oro att en intressekonflikt kunde uppstå för den anhörige där barnet vårdas och att detta var ett skäl till att noga föreskriva hur umgänget skulle ske. Ännu en gång visas att skyddsaspekten är viktig och detta menar jag vara logiskt. Samtidigt har barnet antagligen någon slags relation till den anhörige där vården förläggs vilket torde vara till fördel. Vid en placering på ett HVB-hem har barnet ofta större behov av vård och därmed eventuellt större behov av begränsningar i umgänget. Placeringar på SiS-hem, där de placerade behöver särskilt noggrann tillsyn, har uttryckliga och omfattande bestämmelser om vilka begränsningar som kan utföras om det är nödvändigt för att vården ska

kunna genomföras. Undersökningen visar dock inte att strängare begränsningar användes i de här förekommande institutionsfallen än i familjehemsfallen.

7.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att det inte existerar någon semantisk definitionen av begreppet umgänge i den sociala barnavården. Den definition som finns tillgänglig bygger på det privaträttsliga begreppet umgänge. Detta är missvisande då förutsättningarna och behoven av umgänge skiljer sig åt mellan de två rättsområdena.

I sociallagstiftningen finns inte heller någon uttrycklig definition men det verkar enligt min mening som om umgänge definieras negativt, utifrån de begränsningar som finns tillgängliga. Denna definition är om än något otydlig ändå bra eftersom SoL och LVU är skyddslagar som måste värna om barnets bästa, trygghet och omsorg. Umgänget utformas som fysiskt umgänge med eller utan kontaktperson, eller som brev- eller telefonkontakt. Barns bästa, barns behov av umgänge, barns vilja och val av placering har alla betydelse för hur umgänget konstrueras och dessa faktorer är alla viktiga.

Definitionen i lagstiftningen är samstämmig med den som används i rättstillämpningen, åtminstone i den skärva av rättstillämpningen som de 101 undersökta kammarrättsdomarna representerar. Där tillämpas flexibla lösningar av utformningen av umgänge för att tillgodose barnens behov av umgänge. En fråga som dock uppkommer är om alla socialnämnder och domstolar tillämpar samma flexibla syn på umgänge så att den likabehandlingsprincip som är så viktig i vårt rättssamhälle kommer till uttryck. Om så inte är fallet är det en allvarlig rättssäkerhetsfråga. De barn och unga som omfattas av den sociala barnavården är de mest utsatta barnen i vårt samhälle. Om inte rättssystemet tillgodoser dessa barns behov av skydd och trygghet, vem ska då göra det? För att undanröja dessa orosmoment efterfrågas därför ett tydliggörande av begreppet umgänge i den sociala barnavården.

Bilaga A

KR
Målnr.
Datum
Saken

Omhändertagen enligt
Hur länge
Nuvarande placering
Ålder
Nuvarande umgänge

Yrkande
- från vem
- för vem
- begränsning/utökning

Beslutet
- begränsning / utökning
- utformning
- var / när / hur ofta
- direkt / indirekt / kontaktperson

Skäl
- barnets bästa
- barnets vilja

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Andersson, Gunvor, *Barn i samhällsvård*, Lund 1995.

Barnombudsmannen och Statistiska Centralbyrån, *Upp till 18*.

Grönwall, Lars, Holgersson, Leif, *Socialtjänsten - Handboken om SoL, LVU och LVM*, 1:a upplagan, Mölnlycke 2004.

Norström, Carl, Thunved, Anders, *Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004*, Upplaga 17:1, Stockholm 2004.

Saldeen, Åke, *Barn och föräldrar*, upplaga 4, Uppsala 2001.

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, Lund 2002.

Singer, Anna, *Föräldraskap i rättslig betydelse*, Uppsala 2000.

Sjösten, Mats, *Vårdnad, boende och umgänge*, upplaga 2, Stockholm 2003.

Wikström, Anita, *Nyare rättspraxis om umgänge med barn m.m.*, SvJT 2001.

Offentligt tryck

Propositioner

Prop 1924:150 med förslag till lag om samhällets barnavård m.m.

Prop 1960:10 med förslag till lag om samhällets vård av barn och ungdom (barnavårdslag) m.m.

Prop 1979/80:1 om socialtjänsten.

Prop 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.

Prop 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Prop 1994/95:224, Barns rätt att komma till tals.

Prop 1996/97:124, Ändring i socialtjänstlagen.

Prop 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge.

Prop 2000/01:80, Ny socialtjänstlag m.m.

Prop 2002/03:53, Stärkt skydd för barn i utsatta situationer.

Statens offentliga utredningar

SOU 1979:63, Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m.

SOU 1995:79, Vårdnad, boende och umgänge.

SOU 1996:115, Barnkonventionen och utlänningslagen.

SOU 1997:116, Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.

Övrigt offentligt tryck

Kommittéförslag från 19 april 1921.

Förslag till giftermålsbalk m.m. 1918.

Socialutskottets betänkande 1998/99:SoU 6.

Socialstyrelsens allmänna råd

SOSFS 1995:17, Socialstyrelsens allmänna råd: Tillämpning av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Uppslagsverk

Bergström Sture, Håstad Torgny, Lindholm Per Henrik, Rylander Staffan, *Juridikens termer*, upplaga 8, Falköping 1998.

Melin, Stefan, *Socialtjänstens begrepp*, Uppsala 1999.

Övriga källor

http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O375004,050309.

http://www.nationalencyklopedin.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O374998,050309.

Rättsfallsförteckning

Hovrätten

Hovrätten för västra Sverige 1998-11-25 i mål Ö 2157/95

Regeringsrätten

RÅ 1990 ref. 97
RÅ 1993 ref. 72
RÅ 1999 not 124
RÅ 1971 ref. 283

Justitieombudsmannen

JO beslut 1995-11-24, dnr. 4105-1994
JO 1995/96 s. 292
JO 1997/98 s. 344
JO 1998/99 s. 279

Europadomstolen

Olsson mot Sverige 1, 24.3.1988, Serie A nr 130
Andersson mot Sverige, 25.2.1992, Serie A nr 226A
Eriksson mot Sverige, 22.6.1989, Serie A nr 156

Kammarrätterna

Kammarrätten i Jönköping

569-03
536-03
437-03
272-03
3912-03
2846-03
2457-03
2033-03
1846-03
1551-03
3873-02
3844-02
2165-02

2631-02
2201-02
2110-02
2090-02
1316-02
655-02
612-02
454-02
2482-01
1907-01
1483-01
879-01
831-01
771-01
151-01
150-01
166-01
4081-00

Kammarrätten i Göteborg

5496-03
5310-03
4376-03
3815-03
3776-03
3027-03
2427-03
2286-03
2216-03
7670-03
7328-03
6831-02
6325-02
5386-02
4933-02
4291-02
3365-02
2763-02
2670-02
1557-02
1476-02
826-02
701-02
168-02
6873-01
6724-01
6615-01
5491-01

5152-01
5100-01
5027-01
4399-01
3365-01
2879-01
2833-01
2451-01
1346-01
1342-01
756-01
154-01
158-01
99-01
7297-01
7237-01
7236-01
7039-01
6817-01
6040-01

Kammarrätten i Stockholm

8034-03
7340-03
7090-03
5876-03
5027-03
4157-03
4100-03
3644-03
3158-03
2969-03
2355-03
2199-03
1427-03
1339-03
634-03
194-03
193-03
8870-02
8302-02
7767-02
7010-02
6194-02
3824-02
3693-02
2328-02
2257-02

274-02
7300-01
7178-01
6596-01
5404-01
5305-01
4929-01
4130-01
4132-01
4043-01
3916-01
3086-01
855-01
192-01
8641-00
8344-00
8129-00

Kammarrätten i Sundsvall

2474-03
1680-03
1356-03
1301-03
1845-02
1268-02
1884-01
1505-01
819-01